

ТАТКНИГОИЗДАТ
1955

ХӘЙЛӘКӘР ПЕТЕР

Венгер халык әкиятләре

ТАТКНИГОИЗДАТ
ЯШЬЛӘР-БАЛАЛАР ӘДӘБИЯТЫ РЕДАКЦИЯСЕ
КАЗАН 1955

* * *

Русчадан И. М. НАДИРОВ
тәржемәсе

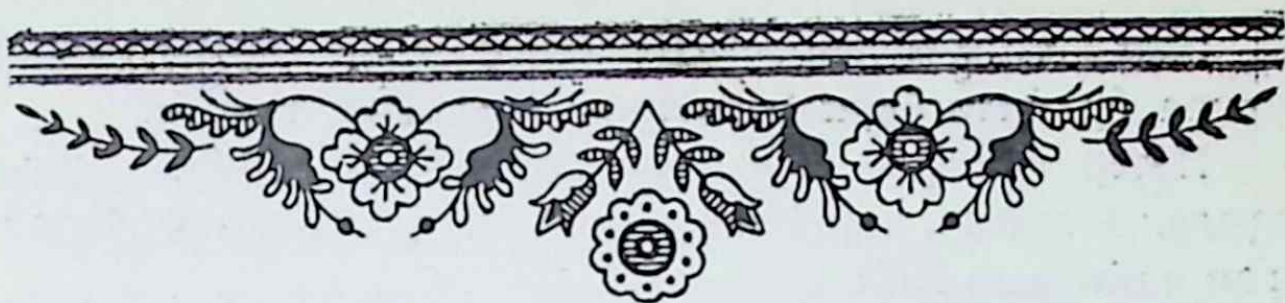
Редакторы

Х. Н. КАМАЛОВ

Тышлык художнигы
М. В. ВИНОГРАДОВА

* * *

УРТА ҺӘМ ОЛЫ ЯШЬТӘГЕ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН

ХЭЙЛЭКЭР ПЕТЕР

Буласы жирендэ булган, ди, бу хэл. Анда житкэнче жиде жирдэ жиде ил үтэсе, житмэсэ диңгез кичэсе бар икэн. Яшэгэн, ди, ул жирдэ бер ярлы кеше. Аны хэйлэкэр Петер дип йөрткэннэр. Исеме жисеменэ бик туры килгэн монын. Чөнки Петер телэсэ кемне алдый алган. Шулай да ул үзе кебек ярлыны беркайчан да алдамаган. Петер һәрвакыт я берэр байны, я берэр начальникны төп башына утыртып йөри икэн.

Бер заман шулай Петер шәһәргә китә. Юлда аңа иң элек кем очрый дисезме? Юан, усал, турылыксыз судья. Судья Петерны күрә дә сәлам биргән була, аннан мыскыллап кына сорый:

— Я, тормышлар ничек бара? Нинди жыллар бу якка ташлады үзеңне? Мине дә алдарга исәбең бармы әллә?

Петер судьяны танып ала:

— Алдарга була да бит,— ди ул,— алдар капчыгым өйдә калган.

— Тапкансың кайгы, кайт та алып кил,— дип жавап кайтара судья.— Бик еракмы өең?

— Жәяү барсаң, ярты тәүлек кирәк.

— Ул чагында ал минем атны. Утыр да капчыгыңны алып кил. Аннан карап карарбыз, алдый алырсыңмы икән миндәй хэйлэкэр акыл иясен.

Петер атка менеп атлана: алды белән артка карап утыра бу. Атта йөри белмәгән кеше кебек кылана.

Петер шәһәрне чыкканчы шул хәлендә бара. Судья күздән югалгач, жайлап утыра да гусардан да болай-рак чаптырып китә.

Нәкъ шул вакытта шәһәрдә зур ярминкә бара икән. Петер судья атын шунда илтә дә йөз форинтка¹ сата. Сатар алдыннан атның койрыгын кисеп ала. Акчаларны кесәсенә сала да, койрыкны күл буена алып китә. Күлгә керә Петер. Койрыкның бер башына таш бастыра, икенче башын су өстеннән чыгарып куя. Аннары бөтен чыраен, өс-башын пычракка буйый да бар көченә аксый-аксый судьяга китә.

— Ни булды сиңа, Петер?

— Әй, сорамагыз да инде, судья әфәнде. Атта ничек йөргәнемне күреп калгансыздыр. Шәһәр артына чыгуым булды, ат тотты да күлгә сикерде. Үзем чак кына батмый калдым. Ә бичара ат чыга алмады — батты.

— Алдыйсың, бәдбәхет,— дип кычкыра судья.— Күреп торам, исәбең мине алдарга.

— Нинди алдау ди ул? Ышанмасагыз барыгыз да карагыз. Ул нәлэт төшкән атның койрыгы һаман да судан калкып тора. Сүзем ялган булса, тәләсәгез кайчан төрмәгә утырта аласыз бит сез мине, судья әфәнде.

— Ярар,— ди судья.— Әйдә хәзер үк күлгә, кайда ул койрык, күрсәт!

— Ай-һай, мин бара алмам шул. Аякны имгәттем бит, авыртуына чыдар хәл юк, көчкә генә йөрим,— дип хәйләли Петер.

Судья ике жандармны ияртә дә атны эзләргә китә. Шәһәрне чыгып күлгә җитсәләр, ни күрсеннәр: чыннан да судан койрык очы чыгып тора.

— Кара син, Петер чыннан да алдамаган икән шул. Менә ул минем аткаем, койрыгы гына күренеп тора,

¹ Ф о р и н т — Венгрия акчасы.

мескеннең. Әйдәгез, коткарыйк аны. Бәлкем, исәндер әле!— ди судья куанып.

Куанычына түзә алмый бу, жандармнарны да көтмичә күлгә кереп китә. Янәсе, атны тартып чыгара инде.

Койрык очын эләктерә дә тарта башлый бар көченә. Тарта торгач, койрык таш астыннан ычкынып китә дә судья пычракка барып төшә.

— Бәдбәхет жан икән! Барыбер алдады бит,— дип жикеренә судья, ат койрыгын һавада болгый-болгый.— Тукта әле, рәшәткә артына утырмый калмассың. Ата-бабаң күрмәгәнне күрсәтермен мин сиңа!

Ә Петер бу вакытта дус-ишләре белән трактирда күңел ача икән. Акча күп моның — буа буарлык.

Бер заман тәрәзәгә күз салса, күрә бу: судья килә. Өс-башына карарлык түгел — пычракка батып беткән, ә кулында әлегә дә баягы ат койрыгы.

Судья артыннан көлә-көлә бер көтү халык килә, ди. Көлмәслек тә түгел бит — шундый усал судья була торып, пычракка буялып беткән.

Шул арада Петер эшне абайлап ала. Трактир хужасына тиз генә ике литр кызыл аракы өчен алдан акча түләп куя.

Түләве генә була, трактирга судья килеп тә керә:

— Әй, бәдбәхет, юлың бер генә хәзер — төрмәгә. Өй-рәтермен мин ничек алдарга судьяны.

Петер моның акыруына колак та салмый. Бер литр кызыл аракы китертә дә, эчкәч, тиргә каткан эшләпәсен салып идәнгә бәрә, аннары трактир хужасыннан сорый:

— Әйтче, хужа әфәнде, акча түләндеме?

Трактир хужасы җавап бирә:

— Түләнде.

Судья моны ишеткәч, аты турында онытып, тылсымлы эшләпәгә карап шакката. Бу нинди әкәмәт, дип уйлый ул. Эшләпәне бәрдеңме, акча да түләнгән була.

Ул да булмый, Петер тагы бер литр кызыл аракы ки-

тертә. Эчә дә моны, кабат эшләпәсен идәнгә тондыра, аннары трактир хужасыннан сорый:

— Я, хужа эфәнде, акча түләндеме?

— Түләнде, түләнде,— ди теге.

Бу юлы инде судья аты турында бөтенләй онытып со-
рау бирә:

— Әйт әле, Петер, бу нинди тылсымлы эшләпә синең? Хәйран калышлы бит: эшләпәне идәнгә бәрдеңме — бер тиен акча кирәкми, бар да түләнгән.

— Бу эшләпәне, судья эфәнде, миңа мәрхүм атам калдырды. Шул булмаса, бу ярлы тормышым белән мин ачтан үлгән булыр идем инде. Трактирга барган саен эшләпәне киям дә — алам. Дуслар белән күпме эчсәм дә, ашасам да эшләпәне бер бәрүем житә — акча түлән-
гән була.

— Ә син, Петер, бу эшләпәңне миңа сатмассыңмы икән? — дип сорый комсыз судья.

— Нишләп сатыйм мин аны? Ата-бабадан калган мирасны сатарга ярыймыни?

— Ялынып сорыйм, Петер, сат миңа эшләпәңне. Йөз форинт бирәм үзеңә.

— Юк, судья эфәнде, сатмыйм мин аны.

— Йөз иллене бирәм.

— Ярар инде. Бик алай ялынып-ялварып сорагач, сатмый булмас,— ди Петер.— Эшләпә күңелегезгә оша-
ган икән, ике йөз форинтка бирермен.

Судья акчасын биргәч, Петер аңа кыршылып, катып беткән эшләпәсен суза. Эләктерә дә судья эшләпәне, та-
быштан риза булып, өенә ашыга.

Өенә кайткач, үзенә эшнәләрен — суд чиновнигы, полиция начальнигы һәм башка зур гына эфәнделәренә чакырта ул. Эшләпәне сынарга теләп, аларны иң яхшы трактирга алып китә.

Кунаклар судья башындагы искереп, пычранып бет-
кән эшләпәне күрәп көләргә тотыналар.

— Көлегез, көлегез,— ди судья.— Мин сезгә аның нин-

ди кыйммәтле эшләпә икәнән танытырмын әле. Юкка гына көлөсөз.

Аннары ул моның нинди эшләпә икәнән сөйләп бирә.

— Сабыр итегез чак кына, исегез китәр,— дип өсти ахырдан судья кәпәренеп.

Аның сүзләрәннән тегеләр тагын да шаркылдабрак көлөләр, ә үзләре корсакларын тутыра бирәләр икән. Туйганчы ашап-эчкәч, судья тир белән каешланып беткән эшләпәне ала да идәнгә бәрә.

— Я, трактирчы әфәнде, түләндеме?

— Түләнде ди. Каян алып түләнсен ул?

Трактир тотучы судьяны шаярта дип уйлый. Ә теге һаман бәрә дә бәрә икән. Дүрт тапкыр бәргән бу. Шуннан соң гына трактирчы эшнән шаяру түгеллеген аңлап ала.

— Судья әфәнде, сез бит берни дә түләмәдегез. Бер форинт та биргәнегез юк әле.

Шунда гына судья бу юлы да алданганын төшенеп ала.

«Тукта әле, юньсез Петер,— дип уйлый судья,— болай булгач төрмәдән котылу юк сиңа».

Ике жандарм белән ул Петер өенә юнәлә.

Судьяны ерактан ук күреп ала Петер. Ул әкәмәт зур кастрюляда гуляш пешерә икән. Шул кастрюляны кайнаган килеш тиз генә ишек алдына алып чыга да бүкән өстенә куя. Аннан гуляшны кашык белән болгата башлый, кабып та караган була.

Судья килеп җиткәч, гуляшның утсыз-нисез быгырдавын күреп таң кала. Ат турында да, эшләпә турында да оныта бу. Үз-үзен белешмичә сүз куша судья Петерга.

— Әйт әле, Петер, утсыз гуляш пешерә торган нинди кастрюля соң бу?

— Судья әфәнде,— ди жавабында Петер,— бу кастрюлядан башка мин күптән ачтан үлгән булыр идем. Бабайдан калган мирас ул. Аңа бәрәңге белән ит турап су салсаң, шул җитә — үзе пешерә дә бирә.

- Син аны миңа сатмассыңмы?
- Юк, судья эфэнде,— ди Петер,— мин аны сата ал-
мыйм. Мәрхүм бабайдан яхшы түгел. Аның төсе.
- Мин сиңа кастрюля өчен 100 форинт бирәм бит.
- Юк, судья эфэнде, сорамагыз да, сатмыйм да.
- 200 не бирәм, сат кына.
- Инде күнелегезгә бик ошаган икән — 300 форинт-
ка бирәм. Игелеген күрегең, үзем ничек тә яшәрмен әле.
- Судья сатулашып тормый, Петерга 300 форинтны би-
рә. Аннан соң корымга баткан кастрюляны Петер ярдә-
мендә жылкәсенә күтәрә дә өенә ашыга.
- Өйдә кастрюляны кухня уртасына куя бу. Хезмәтче
кызга бәрәңге әрчеп, ит турап кастрюляга салырга һәм
ут якмыйча пешерергә куша.
- Гажәпләнүдән хезмәтче кызның күзләре акая.
- Ник күзләреңне тондырдың? Эшеңне эшлә!— дип
кычкыра судья.— Ни буласын ахырдан күрерсен.
- Никадәр көтсәләр дә берни дә күрә алмыйлар болар.
Бәрәңге дә пешми, ит тә кайнамай.
- Оятка калган судьяның яман ачуы кузгалә. Ул үз
кулы белән төрмәгә утыртмакчы булып Петер янына
йөгәрә.
- Қиттек төрмәгә, бәдбәхет жан!— дип кычкыра
ул.— Иснәп кара әле төрмә исен. Сине алдашмаска өй-
рәтмәсәм, исемем судья булмасын.
- Қайчан алдадым мин сезне, судья эфэнде, уемда
да юк,— ди икән юаш кына итеп Петер.
- Ә кастрюляң бөтенләй пешерми бит.
- Нишләп пешермәсен ди, судья эфэнде. Кастрюля
бүкән өстенә куйгаң кына пешерә ул. Үзегез дә күрдегез
бит. Ә бүкәнне сатып алмадыгыз бит сез.
- Бөтен бәла дә шундамыни?
- Шунда шул, судья эфэнде,— дип жавап бирә Пе-
тер.
- Бүкәнгә күпме сорыйсың?

— Кастрюлядан башка бүкәннең хагы арзанрак инде. 100 форинт бирсәгез җитәр.

Судья шунда ук акчасын санап бирә.

Петер ярдәме белән бүкәнне аркасына сала да авырлыктан бөгелә-сыгыла өенә китә судья. Күтәрәп бара бу бүкәнне урам буйлап, ә халык көлә генә! Ачы теллеләре әйтеп тә куя, ди:

— Судьяда да утын бетәр икән!

Өйгә кайткач, судья бүкәнне кухня уртасына куя да өстенә кастрюляны утырта. Ут якмагач, гомер буге көтеп утырса да гуляш пешәмени инде?

Судья алданганын аңлап ала. Үз-үзенә сүз бирә бу хәзер: «Петердан берни дә сатып алмаска»,— дип.

Шуннан бу Петерга китә. Петер судьяны күреп алу белән сеңелесенә әйтә:

— Судья киләчәк хәзер. Без бар хәлгә ызгышкан булырк. Мин ни генә әйтсәм дә син каршы кил. Шуннан мин корсагыма пычак кадармын да егылып үлгән булырмын. Ә син тиз генә шкафың өске катында яткан сыбызгыны алып колак төбемдә өч мәртәбә сызгырт. Мин шунда ук терелермен.

Шулай ди дә Петер, кичә генә суелган сарыкның кан тутырылган ашказанын корсагына бәйли.

Судья керә. Болар сеңелле-абыйлы пыр тузып талашалар. Судья бер сүз әйтергә аптырап тик карап тора. Бервакыт Петер пычагын ала да корсагына тери.

Судья сикереп тора, мин сиңа әйтим, Петерга ташлана. Пычакны тартып алырга тели.

— Нишлисең син, Петер. Харап буласың бит,— дип куркып кычкыра бу.

— Булсам булырмын,— ди Петер салкын кан белән.

Шулай ди дә бу, пычагын корсагына батыра. Бәйләп куйган сарык ашказаны шартлый да Петерның бөтен җире канга манчыла. Моңы күргәч сеңелесе сыбызгыны ала һәм үлгәнгә сабышкан абыйсының колагын өч тап-

кыр сызгырта. Петер житез генә сикереп тора да күзләрен уарга тотына.

— Ай-ай, каты йокланган,— дип сөйләнә үзе.— Озак йоклаганмын, ахры.

— Бу сыбызгы булмаса мәңге йоклар идең,— ди икән сеңелесе.

— Нинди сыбызгы соң ул, Петер,— дип сорый судья.

— И, судья эфәнде, бу сыбызгы булмаса, мин күптән теге дөньяда булыр идем. Мин шундый кеше: ачуым килде исә, бөтен ачуны үземнән алам.

— Гел минем кебек икәнсең,— ди судья.— Хезмәтчеләрем берәр нәрсәне минемчә эшләмәсәләр, ачудан үземне үтерергә житәм... Сат син миңа бу сыбызгыңны.

— О, юк, судья эфәнде. Аннан башка мин яши алмыйм.

Петер риза булганчы ялына судья. Алар 400 форинтка килешәләр. Судья сыбызгыны ала да кесәсенә салып куя.

Атны да, эшләпәне дә, кастрюля белән бүкәнне дә оныта бу хәзер. Куана-куана өенә кайта. Менә хәзер аның жаны тыныч. Туйганчы ачуланырга, кирәк икән үз-үзеннән үч алырга мөмкин — сыбызгы аны терелтәчәк.

Судья өенә кайткач кучеры Яношны чакырып ала:

— Тыңла әле, Янош,— ди ул.— Менә сиңа сыбызгы. Буфетка куй аны. Онытма шуны, бездән башка бу хакта беркем дә белмәскә тиеш. Әгәр мин берәрсенә бик каты ачуланып, ачуыма түзә алмыйча корсакка пычак кадасам, син сыбызгыны ал да колагыма өч мәртәбә сызгырт.

Вакытлар үтә. Бер заман Янош судьяга карыша бит. Судьяның яман ачуы килә. Пычак ала да корсагына тери бу.

Янош кычкыра моңар:

— Нишлисез, судья эфәнде, уеннан уймак чыга, диләр, я үзегезне үтерерсез.

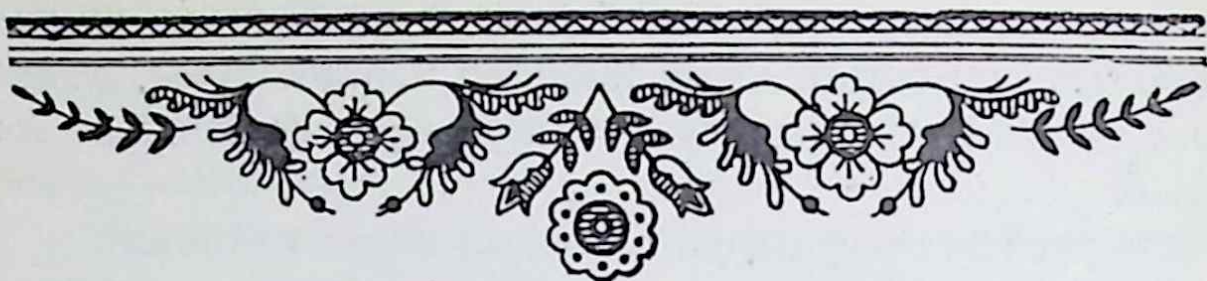
Судья аны тыңлап тормый, ярсудан пычакны корсагына батыра.

Янош шунда ук сыбызгыны исенә төшерә. Ала да

моны өч тапкыр судьяның бер колагына, аннары икенче колагына сызгырта. Эмма Янош өч мәртәбә түгел, өч йөз мәртәбә сызгыртса да, судьяның уянырга исәбендә дә юк икән.

Шулай итеп, судья да вәссәлам, әкият тә тәмам!

КАТИЦА ТЕРДСЕЛИ

Булгандырмы, юктырмы, бер заман яшәгән, ди, бер карчык. Карчыкның Катица Тердсели исемле бердәнбер кызы булган. Кыз бик акыллы, бик үткер икән — теләсә нинди кыенлыкны да жиңә алган.

Көтмәгәндә, бервакыт Катица Тердселиның әнисе авырып киткән һәм кызына болай дигән:

— Әй, бәбкәем, үлемем якыная, күрәсең. Үз гомеремә бер тапкыр да туйганчы ашый алмадым. Ичмаса, хәзер булса да, каз ите кабып карыйсым килә... Барчы, бәбкәм, сарайга, корольдән берәр кисәк каз ите сорап кара. Корольгә аннан зыян килмәс, ә миңа — шифасы тияр. Король казлары бик майлы, диләр бит.

— Нигә аңа барыйм мин?— дип сораган Катица.— Ул комсыз, усал король барыбер бер кисәк тә бирмәячәк.

— Ә син барып кара, бәбкәем, бар,— дип үтенгән әнисе.— Бәлкем ул юмартланып куяр!

Нишләмәк кирәк, киткән Катица Тердсели сарайга. Килгән дә корольгә кертүләрен сораган. Керткәннәр моны. Йомышын сөйләп биргән кыз.

— Галижәнап король, миңа бер кисәк каз ите бирсәң иде. Бирмәсәң, минем әнием үләчәк.

Король бу сүзләргә ишеткәч, тәхетеннән сикереп торган да, кулларын болгап, бар тавышына акыра икән:

— Әх син, юньсез кыз! Минем авыздан казны тартып алырга ничек кыюлыгың житә синең. Мин аны үзем, үзем, үзем ашап бетерәм!

Ләкин Катица Тердсели шүрләп калмаган, корольгә жавап тапкан:

— Сездә меңләгән казлар бар бит. Ә мин тик берне генә, бернең дә кисәген генә сорыйм, югыйсә әнием үлә минем.

— Үлмәгәе, үлә бирсен,— дип кычкырган король тагын да әшәкерәк итеп.— Ә син югал моннан, бар, бар!.. Куыгыз аны, арт сабагын укытып, йодрык белән, таяк белән!

Король хезмәтчеләре Катица Тердселига ташланганнар, аны сарайдан урамга төрткәләп чыгарганнар, ди.

Берүзе калган Катица урамда — кем ярдәм итсен сон анар?

«Барыбер бирешмәм,— дигән Катица үз-үзенә.— Чирле әниемә каз ите тапмый калмам».

Хәйләсен дә уйлап тапкан ул. Икенче капкадан керткән дә, король кухнясы янында кемнедер көткән кебек, туктап калган.

Шуннан ни күрсен, бер савытта кыздырылган каз күтәреп, король повары килә икән. Катица аны туктаткан да әйткән:

— Тизрәк король янына бар, ул сине чакыра. Син кайтканчы савытыңны үзем тотып торырман.

Повар король янына йөгөргән, ди. Ә король, сине чакырганым юк, дип куып чыгарган моны. Әмма повар үзенекен сөйли биргән: бу боерыкны миңа бер кыз житкерде, ул хәзер дә кухня янында каз салган савытны күтәреп тора, ди икән.

Король түзмәгән, поварны ияртеп кызны карарга чыккан.

Карасалар: кухня янында кыз да, кыздырган каз да юк, ди.

Король белән повар кухняга йөгөреп керткәннәр, анда

бөтен нәрсәнең асты-өскә килгән, ә ишеккә шундый сүз-
ләр язылган, ди:

Мин монда, монда булдым,
Иң әйбәт казны алдым,
Мин, Катица Тердсели.
Эчең бик пошамыни?
Пошса — эшлә теләсәң ни.

Шул арада Катица казны өйләренә алып кайткан.
Ана-карчык казны туйганчы ашаган да, әйткән кы-
зына:

— Әй, кызым, сукранма инде! Каз бер дигән булды,
ашаганнан соң көчләрем дә артты шикелле. Менә хәзер
берәр баллы әйбер капсаң иде. Барчы кабат сарайга,
король янына, чак кына бал сорап кара.

Катица башта карышып маташкан, корольдән яхшы
лык көтмәскә кушкан. Ахырдан риза булган да юлга
чыккан.

Кергән дә бу корольнең амбарына, каравылчыга хәзер
үк король янына барырга кушкан. Янәсе, король аны күп-
тән үк чакырта, амбар өчен кайгырмасын, кыз аны кара-
выллап тора.

Каравылчы король янына ашыккан. Ә король, сине
чакырганым да юк, дип куып чыгарган. Әмма каравылчы
үзенекен сөйли биргән: бу хәбәрне миңа бер кыз жит-
керде, ул амбар янында бал саклап калды, дигән.

Король шунда гына моның Катица Тердсели икәнен
чамалап алган. Амбарга килеп карасалар, ни күрсеннәр:
иң зур мичкәгә бал белән шундый сүзләр язылган, ди.

Мин монда, монда булдым,
Бераз гына бал алдым,
Мин, Катица Тердсели.
Эчең бик пошамыни?
Пошса — эшлә теләсәң ни.

Ә Катица, кирәк кадәр бал алган да, әнисенә кайта-
рып биргән.

Карчык король балыннан авыз иткәч, үзен тагын да

яхшырак хис итэ башлаган. Шуннан соң әйтә икән бу кызына:

— Я, бәбкәм, тагын бер генә йомышымны үтәсән, мин бөтенләй сихәтләнермен. Барчы, король бакчасыннан берәр алма алып кайт. Корольгә бер алмадан кытлык килмәс, ә мин үлемнән калырмын. Корольнең алмалары искиткеч шифалылар дип сөйлиләр.

Қатица башта карышкан, киреләнгән. Король аны тота калса, эшләр начар булыр, дигән. Шулай да, әнисе бик ялынгач-ялваргач, түзмәгән, киткән.

Қатица барган да, король бакчасына кергән. Бакча-чыга хәзер үк король янына барырга кушкан. Ул сине күптән чакыра, бакчаңны үзем карап торырмын, дигән.

Бакчачы король янына чапкан. Ә король аны куып чыгарган, сине чакырырга уйлаганым да юк, ди икән. Әмма бакчачы үзенекән сөйли биргән: миңа монда килергә бер кыз кушты, ә үзе бакчада алмаларны саклап калды, ди икән.

Король бакчачыны иярткән дә тиз генә бакчага йөгөргән. Бу юлы да Қатица Тердсели эше икәннен аңлап алган король.

Шулай булып чыккан да. Бакча капкасына житүләре булган, жирдә аунап яткан бик күп кызыл алмаларны, капкага язылган шундый сүзләргә күргәннәр:

Мин монда, монда булдым,
Бер генә алма алдым,
Мин, Қатица Тердсели.
Эчәң бик пошамыни?
Пошса — эшлә теләсәң ни.

Король ачудан шартларга житкән — авыруга сабышкан. Юкка гына врачлар чакырып азапланганнар — берсе дә аны сихәтләндерә алмаган.

Ишеткән дә моны Қатица, ирләр булып киенгән һәм, сарайга килеп, корольне терелтәчәген белдергән.

Корольнең кулын тоткалаган, телен караган, күкрәгенә суккалаган Қатица, аннан соң болай дигән:

— Корольнең зәһәрлектән, комсызлыктан бавыры үскән. Аны дэвалар өчен бөтен гәүдәсенә тоз һәм борыч сибәргә кирәк. Аннары үгез тиресеннән тегелгән капчыкка салып бәйләп куегыз үзен.

Сарай хезмәтчеләре, ничек кушылса, шулай эшлиләр.

Эмма тоз белән борыч бөтен тәнән рәхимсез яндырырга тотынган. Король түзмәгән, капчыктан бәрәп чыккан да, бүлмәдән жан-фәрманга чабып чыгып качкан.

Нәкъ шул чагында аңа бер язулы кәгазь тоттырганнар, ә кәгазьдә шундый сүzlәр язылганнар:

Мин монда, монда булдым,
Синнән үчемне алдым,
Мин, Катица Тердсели.
Эчәң бик пошамыни?
Пошса — эшлә теләсәң ни.

Бу юлы инде король Катицага шул тикле ачуланган, кызны кулга алырга бер отряд солдат җибәргән. Катицаны үз кулы белән үтерергә теләп, сарайның бер манарасына ябарга фәрман биргән.

Солдатлар тотып алгач, Катица үзе белән салам курчагын алырга рөхсәт сораган. Курчак аның үзе белән бер буйда, бертөсле киёмдә икән. Катица тиз генә курчак эченә бал салган һәм солдатлар курчакны хужасы белән бергә манарага алып киткәннәр.

Сарайның биек манарасына килгәч, Катица курчагын кроватка урнаштырган да, үзе кроват астына качкан.

Кич җиткән. Бер заман ишек ачылган да, аннан шыпырт кына король кергән. Бар көченә кизәнәп, ул үткен кылычын салам курчакның күкрәгенә батырган. Тәмле бал чәчрәп корольнең авызына тигәч, король сөйләнә икән үз-үзенә:

— Кара, нинди тәмле синең каның, явыз жан, бөтен хәйләкәрлеген дә шуннан килгәндер әле.

Шуннан соң кылычын сөрткән дә, үз-үзеннән канәгать булып һәм горурланып сарайга кайткан король.

Король киткәч тә Катица кроват астыннан чыккан.

Курчак күкрәгенә язулы кәгазь кыстырган да манарадан тиз генә шылган.

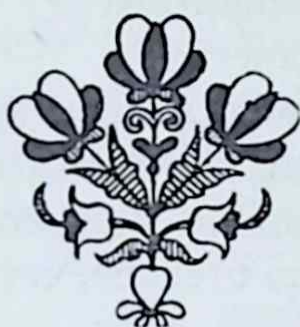
Иртәгесен хезмәтчеләр курчак күкрәгенә беркетелгән язуны күрәп алганнар. Хәбәр итәр өчен корольгә йөгергәннәр болар.

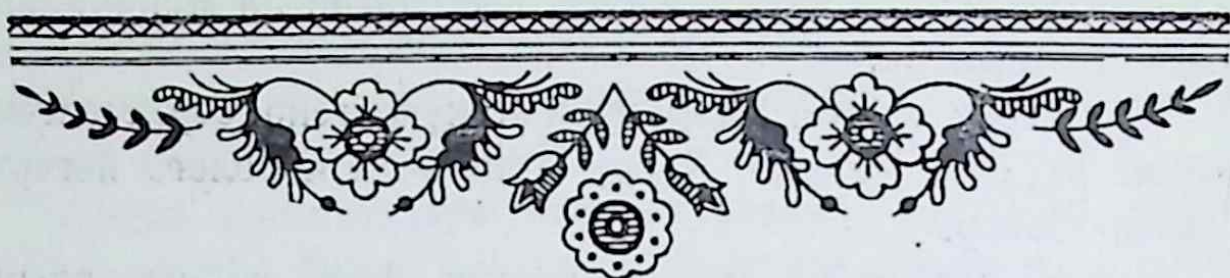
Король манарага атылып кәргән һәм язуны алып укый башлаган:

Мин монда, монда булдым,
һәм сау-сәламәт калдым,
Мин Катица Тердсели.
Эчең бик пошамыни?
Пошса — эшлә теләсәң ни.

Кызның аны тагын алдаганын белгәч тә, король ачуыннан бәрелгән дә сугылган — шунда жанын да биргән.

Ә Катица Тердсели үзенең әнисе белән әле һаман да бәхетле генә гомер кичерәләр икән.

ЭТЭЧ БЕЛЭН ТӨРЕК СОЛТАНЫ

Яшэгэн, ди, дөньяда ярлы гына бер хатын. Этэче булган, ди, монын. Бер заман этэч чүплектә тырмашып йөрикән — бер бриллиант тапкан.

Нәкъ шул чакта төрек солтаны үтеп бара икән. Этэчтә бриллиант күрә дә әйтә ул:

— Бир миңа бриллиантны!

Этэч кабарына-жылкенә:

— Бирмим, бирмим! Үземнең хужама кирәк, ди.

Әмма төрек солтаны бриллиантны этэчтән талап ала да, өенә кайтып, хәзинәләр сандыгына яшерә.

Моңа бик ачуы килә этэчнең, читәнгә куңа да кычкыра башлый:

— Кикерикүк! Төрөк солтаны, бир минем бриллиантны!

Солтан, этэчне ишетмәс өчен, сараена бикләнә, ди. Хезмәтчеләренә бөтен ишек-тәрәзәләрне ныклап ябарга куша.

Ул арада этэч бер тәрәзәгә менә дә канатларын кагып пыяланы чукурга тотына. Үзе кычкыра бар көчкә:

— Кикерикүк! Төрөк солтаны, бир минем бриллиантны!

Ачуыннан чәчри язган солтан. Хезмәтчесенә боера, ди, аптырагач:

— Бар, тиз генә этәчне тот! Ташла үзен коега — тавышы чыкмасын.

Хезмәтче этәчне эләктерә дә коега ыргыта. Этәч коеда да тынып калмый:

— Су, су, тул минем эчемә.

Қоедагы бөтен су этәч эченә тула да, этәч өскә күтәрелә.

Қабат кунган бу солтан тәрәзәсенә:

— Кикерикүк! Бир минем бриллиантны, төрек солтаны!— дип, бик каты тавыш куптара этәч.

Ачуыннан нишләргә дә белми солтан. Хезмәтчегә тагын боерык бирә:

— Бар, хезмәтче, тот та ташла шул юньсезне утлы мичкә.

Хезмәтче этәчне эләктергән дә дөрләп янган мичкә тыккан.

Этәч әйтә икән:

— Су, су, чык минем эчемнән, сүндер утны!

Су күз ачып йомганчы утны сүндөргән, ди. Шуннан этәч берни дә булмаган кебек яңадан тәрәзәгә килгән:

— Кикерикүк! Төрөк солтаны, кайтар минем бриллиантны!— дип, бар көченә кычкыра.

Төрөк солтаны шартларга житкән ачуыннан:

— Бар, хезмәтче, умартага ташла шул бәдбәхет этәчне. Кортлар чагып үтерсеннәр үзен.

Хезмәтче этәчне тоткан да кортлар янына умартага салган. Этәч сүз кушкан кортларга:

— Кортлар-нечкә билләр! Яшеренегез канат асларыма, яшеренегез каурый араларыма,— ди икән.

Кортлар этәчнең канат асларына, каурый араларына тулганнар. Шуннан этәч кабат кунган теге тәрәзәгә:

— Кикерикүк! Төрөк солтаны, бир минем бриллиантны!

Солтан аптыраган-йөдәгән, этәч белән нишләргә дә белмәгән.

— Бар, хезмәтче,— дип кычкыра бу.— Ул каһәр этәч-

не мин киң чалбар астына салып өстенә утырам. Изеп үтерәм үзен, тавышы тынсын.

Хезмәтче этәчне алып кергән. Солтан тыга да куя аны чалбар эченә.

Тыгуы булган, этәч сөйли башлаган.

— Каурыйларым, канатларым! Чыгарыгыз кортларны, чаксыннар төрек солтанын, тешләсеннәр төрек солтанын!

Бервакыт кортлар тотынганнар чагарга төрек солтанын. Кай жирең кычыта! Бии икән солтан, утлы табага баскан диярсең.

— Ой, ой, каһәр генә суксын бу этәчне. Алып барыгыз аны хәзинәләр сакланган жиргә, тапсын үзенә бриллиантын.

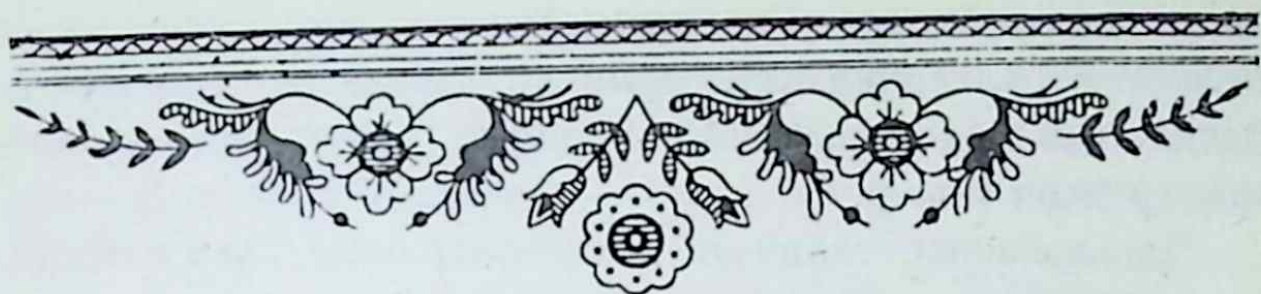
Этәчне алып барганнар, ди. Монда этәч тагын телгә килгән бит:

— Корсагым минем, корсагым минем, солтан талап жыйган бөтен акчаларны тутыр үзеңә, тутыр үзеңә.

Этәч корсагына солтан жыйган өч тагарак алтын бар да тулган, ди.

Этәч аларны өенә алып кайта да хужа хатынына бирә. Ярлы хатын аның бер өлешен үзенә калдыра, калганын ярлыларга өлешә. Рәхәт кенә яшәп яталардыр әле,— үлмәгән булсалар.

КОМСЫЗ АЮ БАЛАЛАРЫ

Пыяла таулар, хэтфэ болыннар артында кеше аягы басмаган, кеше күзе күрмэгән кара урман үскән, ди. Күрелмэгән, йөрелмэгән шул урманда, иң куге ешлыкга яшэгән, ди, бер карт аю. Булган, ди, аның ике улы. Бу аю малайлары үсеп житкәчтен якты дөньяга бәхет эзләргә чыкмакчы булганнар.

Иң әүвәл алар әниләре белән жылыгына саубуллашканнар. Карт аю улларын кочаклаган да бер-берсеннән һичкайчан да аерылмаска кушкан.

Әниләре сүзен тыңларга вәгъдә биреп, аю малайлары юлга — сәфәргә юнәлгәннәр, ди.

Башта алар урман авызына житкәннәр, аннан кырга чыкканнар. Баралар да баралар икән болар. Бер көн баралар, ике көн баралар, алган азыклары ашалып бетә, һаман баралар. Юлда азык табышлы түгел икән. Қорсақлары ача боларның.

Борыннарын салындырып көчкә генә атлылар хәзер аю малайлары.

— Әй, абыкаем, белсәң иде ничек ашыйсы килгән, — дип зарлана, ди, кечесе.

— Минем синнән дә ныграк ашыйсы киләдер әле, — ди икән зурсы, кайгылы башын селкеп.

Шулай бара торгач, зургына түгәрәк сыр кисәгенә

юлыкканнар болар. Гаделлек буенча тигез генә икегә бүлмәкче булганнар, тик берни дә чыкмаган. Комсызлык баскан аю балаларын. Моңа күбрәк эләгер, дип куркышалар икән болар.

Дәгъвәләшәп, талашып беткәннәр ике туган. Кинәт яннарына төлке килеп чыккан.

— Нигә бәхәсләшәсез, егетләр,— дип сорый икән бу хәйләкәр генә.

Аю балалары эшне аңлатып биргәннәр.

— Ни, энекәшләр, аптырарлык берни дә юк монда. Юкка баш катырасыз. Бирегез сырны бүлеп бирим. Миңа зурыгыз ни, кечкенәгез ни — барыбер,— ди икән төлке.

— Менә әйбәт,— диешкәннәр аю балалары куанып.— Бүл әйдә.

Төлке сырны алган да икегә сындырган. Ләкин хәйләкәр төлке бер кисәкне юри зур иткән.

Аю малайлары шунда ук тавыш кубарганнар:

— Бусы зуррак.

Төлке юата икән боларны:

— Тыныч кына, егетләр! Бу кайгы кайгымыни? Аз гына сабыр итегез, хәзер барысын да көйлим.

Төлке олы кисәкнең шактый өлешен капкан да йотып та жибергән. Инде кечкенә кисәк зур булып калган.

— Болай тигез түгел,— дип кычкырганнар туганнар.

Төлке аларга шелтәле караш ташлаган:

— Пошымый гына торыгыз, үз эшемне үзем беләм бит мин.

Шулай дигән дә, зур кисәкнең яртысын диярлек авызына тутырган төлке. Инде зур кисәк кечерәеп калган.

— Барыбер тигез булмый бит,— дип кычкырганнар аю балалары шомланып.

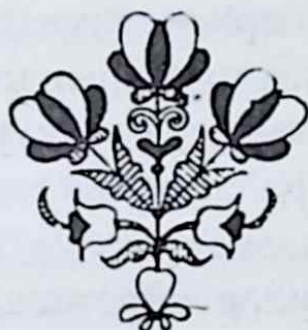
— Аңламыйм мин сезне,— ди икән төлке. Авызы тәмле сыр белән тулганга, үзе телен көчкә генә әйләндерә икән.— Аз гына киметтеңме, теп-тигез булалар алар.

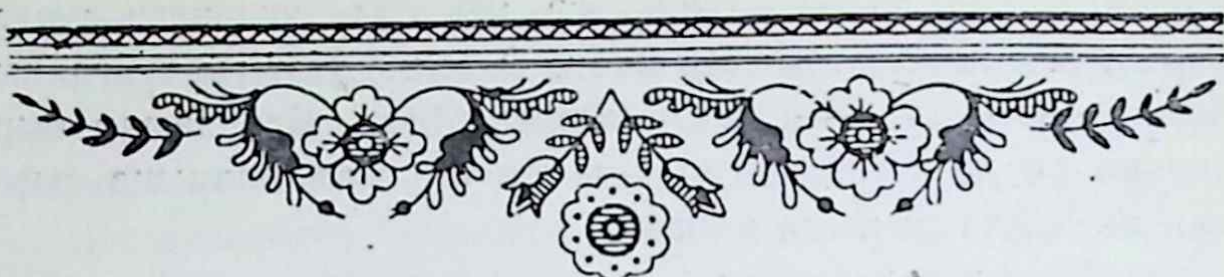
Шулай барган, ди, бүлешү. Аю балалары кара борын-

нарын зур кисәктән кечкенәгә, кечкенә кисәктән зурга борып тик карап торалар икән. Ә төлке тамагы туйганчы һаман бүлә дә бүлә икән сырны. Ярар. Бер заман сыр кисәкләре дә тигезләнгән — әмма аю малайларына сырдан ике валчык кына калган.

— Күңелегез булсын, — ди икән мәкерле төлке, — аз булса да теп-тигез хәзер. Тәмле итеп ашагыз, егеткәйләр, — дигән дә бу, хихылдый-хихылдый койрыгын селкеп, сыптырган үз юлына.

Менә нәрсәгә китерә комсызлык!

ҮЛЕМСЕЗЛЕК ЭЗЛӘҮЧЕ

Булгандырмы, юктырмы, э жиде ил, жиде океан аръягында, жимерек мичнең кучкарында, бер ак борча яшәгән, ди. Шул борчаның аркасында зур шәһәр урнашкан, э шәһәрдә бер кеше тора икән. Булган, ди, бу кешенең бер акыллы малае. Малаена ул, зур өметләр баглап, гыйлемнәр биргән, һөнәрләр өйрәткән, э аннары чит жирләргә дөнья күрергә, язмыш сынарга озаткан.

Малай күп еллар буена төрле илләр, төрле жирләрдә сәяхәт кылган, ди. Бер заман аны әтисе өенә чакырган. Ни гажәп, илләр гизеп йөри торгач малайның холкы-табигате бөтенләй үзгәргән. Кайгылы, уйчан бер егеткә әйләнгән бу. Моңы күреп карт зур хәсрәткә калган. Уйлап та, юрап та карый икән — ни сәбәптән улым үзгәрде соң, дип. Тәгаен ул гашыйк булгандыр, шуңа ямансымый торгандыр, дигән нәтижәгә килгән ата.

Бервакыт шулай икәве генә өйдә калгач, атасы улыннан сораган:

— Сөекле улым минем, нинди кайгылар басты сине, үзәгеңне гыйшык уты өзмидер бит? Әллә кәләш эзләп карыйкмы үзеңә?

— Юк, әтием, — ди икән улы. — Жанымны мәхәббәт тә, өйләнү дә борчымый. Бер уй жәфалый мине, көннәр, төннәр буе шул өзгәли күңелемне. Без барыбер үлчәкбез бит дип хафаланам мин. Әх, менә үлемсезлек илен та-

басы иде. Шундый карарга килдем мин эти: аягымда хәлем бар чакта, мин андый илне табарга тиеш.

Карт улын юлга жибәрмәскә теләгән. Әмма егет сүзен сүз иткән. Биленә кылыч аскан да, таң аткач, юлга чыгып киткән.

Үз иленең чиген үткәч тә, очраган моңа бер каракош. Биек агач башына кунган да, ди, каракош тырнаклары, тәпиләре белән шул агачның ботакларын сындырырга азаплана икән. Егет каракошны яхшылап карап өлгермәгән, теге моның янына очып төшкән, мәтәлчек атуы булган, кешегә әйләнгән.

Аптыраштан егетнең күзләре маңгаена менгән.

— Нәрсә карап торасың, энекәш?— дип сораган каракош.

— Менә исем китә әле,— ди, икән егет.— Иңч тә аңлый алмыйм, нигә дип син агач башын ботарлыйсың?

Каракош болай дигән егеткә:

— Шундый жәзага дучар инде без. Мин менә шушы агачны төбе-тамыры белән йолкып чыгарганчы, үземә дә, туганнарыма да үләргә ярамый. Вакыт соң икән инде, бүгенгә эшне бетерергә кирәк. Әйдә, юлчы, миңа кереп ял итеп чыгарсың.

Егет ризалык биргәч, киткәннәр болар каракош йортына. Каракошның гүзәл бер кызы бар икән. Ул боларны ягымлы гына каршы алган, өстәл хәзерләгән һәм кичке аш китергән. Аш вакытында каракош егеттән кая баруын, нәрсә эшләвен сораша икән. Егет моңар үлем көче булмаган ил эзләвен сөйләп биргән.

— Алай булгач, энекәш, син эзләгәнеңне таптың инде,— дигән каракош.— Син күргән баягы агачны төбе-тамыры белән йолкып чыгарганчы үлем миңа да, кардәшләремә дә кагыла алмый. Аңынчы алты йөз ел үтәчәк. Кызым белән өйләнешегез дә бәхетле генә яши бирегез.

— Әй, кадерле хужа,— дип сүз башлаган егет,— алты йөз елдан соң үлем бит барыбер сезне алачак. Ә мин үлем бөтенләй булмаган ил эзли.

Қаракош кызы да егетне калырга өндэгән, шулай да егет сүзендә нык торган. Шуннан соң кыз аңа бер шка-тулка бүләк иткән, ә анда кызның рәсеме бар икән.

— Сөйкемле егет,— дигән кыз,— инде бездә калырга теләмисең икән, ичмасам шушы бүләгемне истәлеккә ал. Шкатулканың бер могжизасы бар: бик арыган чагында син аны ач та рәсемемә кара. Шул минутта ук кая теләсәң шунда, уйдан да житезрәк, жылдән дә жәһәтрәк йөри алырсың.

Бүләк өчен егет кызга рәхмәт әйткән дә, аны кесәсенә салып, иртәгесен кунакчыл хужалар белән сабуллаш-кач, юлга чыккан, ди.

Бара икән, бара икән бу юлдан, бара торгач арыган. Шул чак шкатулка исенә төшкән моның. Ачкан да моның каракош кызының рәсеменә карап уйлап куйган: «Житез жылдәй очасым килә!» Уйлавы булган, жирдән күтәрел-гән дә жылдән дә житезрәк очып киткән. Оча икән бу. Менә бер заман егет биек тау башына житкән. Караса, бер пләш башлы кеше корзинкага көрәк белән жир туты-ра да тау астына ташлый, ди. Егет төшкән дә гажәпләненп карап тора икән. Пләш башлы да эшеннән туктаган. Сорый икән егеттән:

— Нәрсәгә болай шаккаттың, энекәш?

— Шаккатмаслык та түгел бит. Нигә дип, хөрмәтле абый, син моннан жир ташыйсың?

— Әй, энекәем,— дип жавап биргән карт,— шундый бәлагә юлыктык без. Шушы тауны үз кулым белән кор-зинкада ташып, урынын жир белән тигезлэгәнче мин дә, семьям да үләргә хаклы түгел. Қич тә житкән икән, кай-тырга вакыт.

Карт егет янына килгән дә үзләрендә кунып китәргә тәкъдим ясаган. Шуннан алар пләш картның өенә кит-кәннәр, ди. Картның теге каракош кызыннан йөз тапкыр матуррак кызы бар икән. Ул боларны бик ягымлы каршы алган, өстәлгә кичке аш утырткан. Ашаган арада карт

егетнең кайда юл тотуын сорашкан. Егет аңа илләр тизеп йөрүен, үлемгә баш имәгән ил эзләвен сөйләп биргән.

— Ул чагында, энекәш, син теләгән жиңгә килеп житкәнсең инде,— ди икән пләш карт.— Син күргән теге биек тауны күчереп, урынын жир белән тигезләгәнче, безнең семья яши дә яши әле. Аңынчы сигез йөз ел үтәчәк. Кызым белән сиңа ямансу булмас, өйләнешегез дә сигез йөз ел рәхәтләнәп яшәрсез.

— Бик зур рәхмәт сезгә,— дигән егет.— Шулай да үлем кешеләргә бөтенләй тимәгән илне табасым килә минем.

Шуннан соң егет урыныннан торган да кунакчыл хужаларга хәерле төн теләп йокларга яткан.

Икенче көнне бар да иртүк уянганнар, егетнең калуын хәзер гүзәл кыз да сорый башлаган. Әмма егет калмаган. Кыз шул чак аңа алтын балдак бүләк иткән. Балдак тылсымлы икән — аны әйләндердеңме, үзәң теләгән жирдә буласың, ди. Егет гүзәл кызга балдак өчен рәхмәт әйткән дә, сабуллашып, юлга чыккан.

Бара икән бу олы юл буйлап. Кинәт хәтеренә балдак төшкән. Бармагында аны әйләндергән дә: «Дөнья читенә очасым килә»,— дип уйлаган бу. Күзен йомып ачуы булган, егет үзенең искиткеч матур бер шәһәр урамында басып торуын күргән. Чуктан чук киенгән кешеләр йөриләр, ди, шәһәрдә. Егет алар белән егерме жиде телдә сөйләшеп караган, тик аны беркем дә аңламаган. Шуннан кайгыга бирелгән егет — кая барсын, ни эшләсен хәзер. Шулай офтанып йөргәндә, очраган моңар бер кеше. Бу да егет кебек киенгән икән. Егет аңа үз телендә сүз кушкач, теге җавап биргән.

— Нинди шәһәр бу?— дип сораган егет.

Зәңгәр королевство шәһәре икәннен аңлаткан теге. Король үлгән икән, хәзер аның нәселендә калган бердәнбер гүзәл һәм сөекле кызы патшалык итә, ди. Жиде илгә баш икән бу кыз.

Егет, бу хәбәрләр өчен әлегә кешегә рәхмәт әйткән һәм король сараена юл күрсәтүен үтенгән.

— Бик рэхэтлэнep, — дигэн таныш түгел кеше. Егетне ул сарайга кадэр илткэн дэ сабуллашып кире киткэн.

Егет сарайга кергэн. Королева баскычта чигү чигеп утыра икэн. Егет туп-туры аның янына килгэн һәм баш игэн. Алдында басып торган матур кунакны кыз сарай эченә алып кергэн, сый-хөрмәт күрсәткэн.

Егетнең уй-хыялларын белгәч, кыз аңа үз янында калырга һәм бергәләп ил белән идарә итәргә тәкъдим ясаган. Әмма егет королевага да каракош белән пләш башлы картка биргән җавапны әйткән. Шуннан соң королева аны култыгыннан алган да кунак бүлмәсенә керткән һәм идәнгә күрсәткән. Ә бүлмә идәнәнә энәләр кадатылган, ди. Алар шулкадәр күп, ди, куде, ди, яңадан бер энә кадарлык та урын юк икән.

— Егет, күрәсезме, ничаклы энә бар монда? — дип сораган королева. — Менә шул энәләрнең очлары мин чигү чигә-чигә тупаланып беткәнче мин дэ, минем семьям да үлә алмый. Ә аңынчы мең ел үтәчәк. Әгәр миндә калсаң, без мең ел буге рэхэтлэнep патшалык итәрбез.

— Анысы шулай. Тик мең елдан соң барыбер үләргә туры киләчәк бит, ә мин үлем хөкем сөрмәгән ил эзлим, — дигән егет.

Королева егетне юкка гына үгетләгән. Башлаган эшен ташламаган егет. Шуннан соң королева аңа шулай дигән:

— Инде егет сине күндереп булмас, ахры. Бәлкем, менә шушы алтын чыбыкны алырсың истәлек итеп. Тылсымлы чыбык ул. Чыбыкның нәрсәгә әйләнүен теләсәң, шуңа әйләнә торган могҗизасы бар.

Егет бүләкне кесәсенә салган да рәхмәт әйтеп һәм сабуллашып юлга кузгалган.

Шәһәрне чыгу белән аның юлын зур елга бүлгән. Теге яр әллә кайда, күк белән җир кушылган җирдә икән. Дөнья чиге шушыдыр инде — ары барып булмас, дип уйлаган егет.

Тоткан да су агымына каршы елга буйлап киткән.

Бераз баргач, караса, ни күрсен — елга өстендә, һава-

да бер сарай асымынып тора, ди. Үзе тирә-якка күз камаштыргыч нурлар чәчә икән.

Егет күпме генә каранса да бу сарайга илтүче сукмакта, күпер дә күрмәгән. Эчкә керәсе бик килә икән моның. Шул чак аның хәтеренә королева биргән алтын чыбык төшкән. Егет аны алган да жиргә ташлаган һәм гажәп корылмага илтүче күпер булуын теләгән.

Чыбык шул арада алтын күпергә әверелгән, ди.

Озак көттермәгән егет, күпер буйлап өскә менеп киткән. Қапкага житсә күрә бу — әкияттә сөйләнгән ерткычлардан да әшәкерәк, коточкыч ерткычлар сарайны саклыйлар икән.

Курыккан, ди, егет, тирә-ягына күз салган. Шул чак сарай хужасы тәрәзәдән моны шәйләп алган да хезмәтчесен жибәргән.

Хезмәтче кыз тиз генә моның янына төшкән һәм егетне ерткычлар кырыннан уздырып бер гүзәл кыз каршысына китергән.

Сарай хужасы әйтеп бетергесез матур бер кыз икән.

— Күрүемчә, син кыю һәм үз сүзендә нык торучы егет икәнсең. Я, сөйлә, монда ни өчен килдең, кая юл тотасың?

Егет аңа үлем хөкем сөрмәгән ил эвләвен белдергән.

— Син максатыңа ирештең, — дигән хужа кыз. — Мин тормыш һәм үлемсезлек королевасы. Сиңа монда беркайчан да үлем тимәячәк.

Шулай дигән дә королева егетне үз янына, өстәлгә чакырган.

Шул көннән башлап егет королева янында калган.

Мең ел яшәгән, ди, егет балкып торучы сарайда, әмма мондагы мең ел гомер жирдәге ярты ел кебек бик тиз үткән дә киткән, ди.

Үлемсезлек королевасында яшәвенә нәкъ мең ел тулган төнне төш күргән, ди, егет. Имеш, ул туган илендә, әтисе-әнисе белән бергә күңел ача икән. Иртән уянуга,

егетне әйтеп бетергесез сағыш баскан; шунда ул тормыш һәм үлемсезлек королевасына әйткән, ди:

— Хөрмәтле королева, әти-әниемне бик сагындым, өйгә кайтасым килә.

Бик гажәп тоелган егет сүزلәре королевага:

— Қадерлем, ничек башыңа шундый уй килде си-
нең,— дигән ул.— Әтиң-әниң эллә кайчан үлделәр бит
инде. Алар үлгәнгә тугыз йөз елдан да артты инде.
Эзләре дә юк хәзер аларның.

Әмма егетне ышандыру кыен икән. Королева күнәргә
мәжбүр булган.

— Минә калдырырга жыенуың чын икән, ичмаса
юлга хәзерлим үзеңне, көтеп тор,— дигән ул.

Шуннан соң ул егет муенына ике шешә элгән: берсе
алтын, берсе көмеш икән боларның. Аннары егетне кечке-
нә бер бүлмәгә алып кергән дә әйткән бу:

— Көмеш шешәне менә монда сакланучы су белән ту-
тыр. Гади су түгел бу: суны кемгә бөркесәң дә, ул хәзер
үк үлечәк.

Суны тутыргач, королева егетне икенче бүлмәгә
чакырган. Бүлмә базын ачкач, болай ди икән үзе:

— Тыңла егет, мондагы су үлемсезлек кыясы астын-
нан чыга. Искиткеч сыйфаты бар аның: әгәр кеше моннан
дүрт-биш мең ел элек үлгән булса да, аның берәр сөя-
ген табып суны бөркесән, хәзер үк тереләчәк: алтын ше-
шәгә тутыр шул суны.

Егет бүләкләре өчен тормыш һәм үлемсезлек коро-
левасына рәхмәт әйткән дә сабуллашып юлга чыккан,
ди.

Озакламый ул чигүче кыз патшалык иткән зәңгәр
королевствога кайтып житкән. Шәһәр танымаслык булып
үзгәргән, ди.

Егет сарайга кергән. Сарайда кабер тынычлыгы тора
икән — анда беркайчан да, беркем дә яшәмәгән, диярсен.

Баскычтан өскә күтәрелгән егет, караса, чигүенә ба-
шын салган да королева хәрәкәтсез калган. Егет шыпырт

кына аның янына килгән, эндәшеп караган, ә королева кымшанмаган да. Егет энәләр сакланган таныш бүлмәгә йөгөргән. Ни күрсен, бер генә энә дә калмаган, чигә-чигә алар үтмәсләнеп эштән чыкканнар. Королеваның гомере шуңар беткән дә икән.

Шуннан соң егет алтын шешәдәге суны королевага бөркегән. Теге шул арада башын күтәргән дә телгә килгән:

— И, якын дустым, уятуың өчен рәхмәт сиңа. Бик озак йоклаганмын, ахры.

— Жан кертмәгән булсам, мәңгегә йоклар идең әле,— дигән егет.

Сабуллашканнан соң, ул туп-туры пләш башлы картка юнәлгән.

Тауның күчерелгәннен ерактан ук күреп ала ул. Якын килгәч, күрә бу — карт баш астына корзинкасын салган да, янына көрәген куеп, үлгән. Егет шунда ук, алтын шешәдәге суны бөркеп, пләш башлы картны терелтә.

Картның рәхмәтен дә тыңлап бетермичә, егет каракошка ашыга. Мәһабәт агачтан берни дә калмаган. Каракош аны төбе-тамыры белән актарып бетергән, ә үзе борыны белән жиргә төртелеп үлгән.

Егет алтын шешәсен яңадан кулга алган, ди. Суны бөркегәч, каракош башын күтәргән.

— Уф, озак йоклаганмын. Уятуың өчен рәхмәт, якын дускай.

— Әгәр терелтмәсәм, дөнья беткәнче йоклаган булыр идең,— дип җавап биргән егет.

Шунда гына каракош үзенең бер кат үлгәнлеген аңлаган, ди. Егет белән очрашканын исенә төшереп, терелтүе өчен рәхмәт әйткән каракош.

Егет, каракош белән сабуллашкан, юлын дәвам иткән. Тиздән ул әтисе яшәгән йорт урынына җиткән. Ә йортның эзе дә юк икән.

Якына килгән егет. Йорт торган урында күкертле буа җәелгән, ди. Буа кайнап тора икән.

Этисе белән әнисен күрүдән өмет өзеп, егет кире борылган. Шул чак кемдер аңа тавыш салган:

— Тукта, егет! Син дәрәс килдең: мең ел инде менә мин сине эзлим.

Борылып караса, ни күрсен егет: үлем карчыгы тора.

Егет тиз генә кулындагы балдагын әйләндөргән һәм уй-житезлегә белән каракош янында булган. Аннан шул ук тизлек белән пләш картны үткән, чигүче королевага жикткән. Үлем дә калышмый икән егеттән. Егет инде бер аягы белән тормыш һәм үлемсезлек королевасы сараена атлауга, үлем аның икенче аягынан каптырган:

— Тукта! Минекә хәзер син!— ди икән үлем.

Тормыш һәм үлемсезлек королевасы боларны күрәп алган да:

— Бу илдә синең көчөң юк, ни кирәк сиңа?— дип кычкыра икән үлемгә.

— Анысын беләм,— дигән үлем карчыгы.— Әмма егет бер аягы белән минем илемдә тора. Бу аягы миңа тиеш.

— Икенче аягы, бәхәссез, минекә,— ди икән королева.— Аны урталай бүлүдән сиңа ни файда да, миңа ни файда. Бер юлга рәхсәт итәм, әйдә кер әле сарайга. Дәгъвәне монда хәл итәрбез.

Үлем риза булган һәм королева сараена кәргән.

Королева егетне жиденче күккә, чулпан йолдызы артына чөйргә тәкъдим ясаган.

— Әгәр мин чөйгәч, егет сарайга төшә икән, ул минекә булачак. Сарай стенасы артына төшсә, син алырсың.

Үлем карчыгы каршы килмәгән.

Шуннан соң үлемсезлек патшасы егетне ике уртага куйган да аягы белән шундый чөеп жибәргән, теге әллә кая йолдызлар артына ук очкан, ди.

Егетне чөйгәндә, королева берәз чайкалып куйган. Шуңа, егет сарай стенасы артына төшмәгәе дип, курка икән. Түземсезлек белән көткән тормыш патшасы егетне.

Менә бер заман күктә, бик биектә шөпшә кадәр генә

кара эйбер күренгән. Егет икән бу. Королева күз алмыйча аның кая төшәсен көткән.

Нәкъ стена өстенә килеп төшкән, ди, егет.

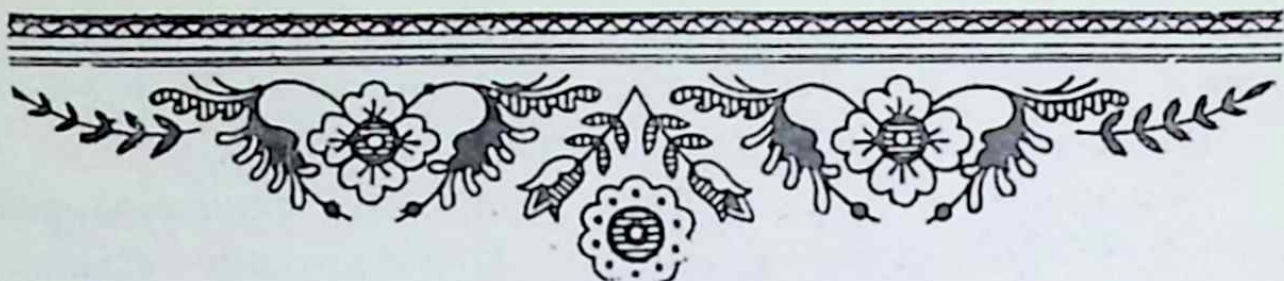
Сөйләшү буенча ул я теге якка, я бу якка төшәргә тиеш иде бит. Хәзер ялгышып стена артына егылса, үлемгә азык булачак инде ул. Королева бик курыккан, ди. Әмма бәхетенә каршы көньяктан жил исеп куйган һәм егетне сарай эченә, бакчага төшөргән. Королева түзмәгән, егет янына йөгөргән, аны күтәргән дә сарайга алып кергән.

Аннары королева бөтен халыкка себеркеләр алырга һәм, аларны яндырып, утлы себеркеләр белән үлемне сарайдан куарга кушкан.

Шуннан бирле үлем королева сараеның бусагасына да аяк басмый икән.

Сарай хужасы гүзәл кыз белән үзенә үлемсезлек тапкан егет әле һаман да бәхетле көн күрәләр, ди. Ышанмаган кеше булса, рәхим итеп дөнья читенә барсын да су белән күк арасында асылынып торган сарайга керсен. Анда кергән кеше бу әкиятнең чын дөрөслеген үз күзе белән күрер.

АРЫК ПОП

Яшэгән, ди, бер заман поп. Корсагы корсак дисеңме — юанның да юаны икән. Шулчаклы күп тыгынган, ди, бу, ак ипине дә күрәсе килми башлаган. Көннәрнең берендә, тоткан да киткән поп кара ипи эзләргә.

Бара икән бу, моңар ике юлаучы очраган. Сорыйлар болар поптан:

— Кая юл тотасың, алла бәндәсе?

— Кара ипи эзлим,— ди икән теге.— Ак ипидән туеп беттем, күңелләр болгана.

Юлаучылар бер-берләренә карашканнар да берсе икенчесенә әйтә икән шыпырт кына:

— Кая, чыгар әле капчыктан йөгәнеңне. Кигер поп башына.

Икенче юлаучы капчыгынан йөгән чыгарган да попы авызлыклап та алган. Поп шул минутта ук атка әйләнгән.

Шул чакта юлдан бер ярлы үтеп бара икән. Юлаучылар, аны туктатып, кая барганын сораганнар.

— Ярминкәгә барам, ат алырга. Балаларым күп минем, аларны ничек туйдырырга инде, башыма да сыймый. Аннары минем барлы-юклы акчага ат алып буламыни?

Юлаучылар шул чагында әйтәләр:

— Ярар. Ал менә бу атны, бер ел эшләрсең. Кара аны, атка пычкы чүбе генә ашат. Башка азык бирмә. Ел

үткәчтен атны шушы төшкә китерерсен. Без монда бу-
лырбыз.

Ярлы юлаучыларга рәхмәт әйткән дә атны алып кит-
кән.

Бер елдан соң атны кушкан урынга алып килгән бу.
Юлаучылар көтеп торалар икән. Сорыйлар болар:

— Я, ничек, ярлы, ат белән нәрсәләр эшләп таптың?

Ярлы җавап бирә:

— Тагын бер ат алырлык эшләдем.

Юлаучылар әйтәләр шуннан соң:

— Ярар, эшли бир әле. Тагын берәр нәрсә хәстәрлә
үзәң.

Алдагы елда ярлы арбалы булган, ди.

Атны алып килә теге җиргә. Юлаучылар сорашкан-
нар да, тагын бер елга калдырганнар атны.

Өченче елда ярлы үзенә сбруй сатып алган. Вәгъдә
буенча яңадан алып барган атны.

Поп башына йөгән кигергән юлаучы әйтә икән:

— Хәзер инде атны күрше авылга, попның абзарына
илтеп яп.

Кушканны эшләгән, ди, ярлы.

Өч ел эчендә попның хатыны бөтенләй фәкыйрьлән-
гән, ди. Ябыгып беткән бер сыеры белән генә калган.

Бер заман, гадәт буенча, поп хатыны иртүк сыерын
саварга чыга абзарга. Керсә, ни күрсен, әллә нинди ят
ат тора, үзе арык, үзе тирескә батып, пычранып бет-
кән.

Поп хатыны кулына сәнәк алган да атның янбашына
тондырган берне бик каты гына.

Хатын абзардан чыккач, ат улакка башын ышкырга
тотынган. Ышкына торгач йөгәне салынган моның. Са-
луы булган, яңадан попка әйләнгән.

Шуннан соң өенә кергән бу, хатыны сорый икән:

— Кайда болай йөрдең син, картым?

— Кайда йөрим. Өч ел буге ат булып йөк ташыдым.

Ак ипи начар иде, өч ел буена пычкы чүбе чәйнәттеләр.

Ул гына житмэгән, син сәнәк белән янбашны кашып алдың.

Әгәр поп шулай арыкланмаган булса, ипинең чын төмен дә белмәс иде.

КАРЛЫГАН

Булган хэлдерме бу, юктырмы, жиде диңгез артында бер тол хатын яшэгән, ди. Моның бердәнбер матур кызы булган. Кыз карлыган ярата икән бик. Шунадыр, күрәсен кызга Рибика дип, ягъни Карлыган дип исем кушканнар.

Бер заман тол хатын үлеп киткән дә Карлыган ятимә булып калган.

Кая барсын, кемгә сыенсын бичара? Ачтан үлмәс өчен, берәр эш табу турында уйлана башлаган Карлыган.

Шул ук шәһәрдә бер ялгыз карчык яши икән. Карчык Карлыганның бик матур, акыллы кыз икәннен ишеткән дә күршесе аркылы кызга хәбәр жибергән, ди. Үзем үлгәнче Карлыганны тәрбияләргә риза булам, моның өчен ул миңа йорт эшләрен караштырыр, дигән.

Шулай итеп, Карлыган әлегә әбидә тора башлый. Көне буга эшлэгәннән соң, тәрәзә янына утыра да бу, я чигү чигәргә, я берәр әйбер бәйләргә керешә. Беркем дә тими, рәнжетми аны.

Шул шәһәрдә бер бай яши икән. Аның өч улы булган. Бер заман шуның уллары, Карлыган чигү чигеп утырганда, тәрәзә яныннан үтәләр. Өч туганның иң кечесе Карлыганны күрү белән гашыйк була. Шулкадәр гашыйк була, Карлыган күз алдына килеп басу белән, капкан ашын, эчкән суын йота алмый икән бу.

Карлыган да моны яраткан, ди.

Улының әллә нинди ярлы кызына мәхәббәт тотуын ишеткәч, бай бик яман ачуланган. Қарлыганны әллә кая — дөнья читенә илтөп ташларга кушкан бу хөзмәтчеләренә.

Юкка гына кече улы кызның тәрәзә төбөндә йөргән. Бар иде Қарлыган — юк инде Қарлыган, гомердә дә күрмәс инде аны егет.

Ботакта ялгызы гына калган күгәрчен кебек, көн-төн сагыш эчендә яши икән егет.

Менә бер заман бай үз янына өч улын да чакырып болай дигән:

— Улларым! Миңа иңе дә, буре да йөз аршыңлы киндер кирәк. Тик ул алтын балдак эченнән үтөп йөри алырлык юка булсын. Тапкан кешегә байлыгыңның өчтән берен бирәчәкмен.

Бай уллары, кирәк-ярак хәстәрләп, юлга чыкканнар. Зур ул белән уртанчы ул бик усаллар икән, юлда берберсенә әйтәләр, ди, болар:

— Әйдә качыйк кече туганнан. Берүзе барыбер үлчәк ул, ә бөтен байлык икебезгә калыр.

Шулай диешкәннәр дә болар сиздерми генә энеләрен ташлап киткәннәр. Үзе генә калгач, кече малай киткән дә барган бер юл буйлап, бу юл дөнья читенә илтә икән.

Көн киткән бу, төн киткән, жиде ил үткән, беркая да тукталмыйча, дөнья читенә килеп җиткән. Тора, ди, бер таш күпер. Малай бик арыган була, күпер рәшәткәсенә утыра да ял итә башлый. Нишлим инде хәзер, дип уйлана үзе. Дөнья читенә килеп терәлдем, ә әти әйткән киндер күренмәде.

Шулай уйланып утырганда, үлән арасынан бер кәлтә елан килеп чыга.

— Чибәр егет, нигә кайгыга баттың?— дип сорый кәлтә.

Егет моны ишетми дә. Кәлтә соравын кабатлагач кына, ул аңа җавап бирә:

— Кайгың булгач кайгырасың шул. Аны сиңа әйтөп

файда булмас. Эчемне пошырып йөрмә әле, матур кәлтә.

Кәлтә егеткә акыллы күзләрен төбәп:

— Нигә куасың мине?— дигән ул.— Кума. Сина усаллык теләмим бит.

Егет аны тыңламаган дал.. янадан уйга чумган. Әмма кәлтә китмәгән — һаман егет янында бөтерелә икән.

— Әйт инде, чибәр егет. Нинди кайгы өзгәли күңеленне? Бәлкем, мин ярдәм итә алырмын?

Бу юлы егет түзмәгән, елмаеп куйган. Нинди ярдәм күрсәтсен ди инде кечкенә кәлтә. Бер сүз дә әйтмәгән бу.

Кәлтә һаман үзенең кабатлый икән:

— Чибәр егет, ач миңа күңел сереңне, нигә болай кайгырасың? Бәлкем мин ярдәм итә алырмын.

Шуннан соң гына егет әйткән моңар:

— Бик булышасың килә икән, сөйлим инде, тыңла: безгә әти буга да, иңе дә йөзәр аршыңлы киндер табарга кушты. Ул киндер алтын балдак аша үтәрлек булырга тиеш. Абыйларым белән мин дә шул искиткеч киндерне эзләргә киттем. Йөрүебездән нәрсә чыгар инде, белмим.

— Бу бик зур бәла түгел кебек,— дигән кечкенә кәлтә.— Бәлкем, мин сина ярдәм итә алырмын. Шунда гына тор, озакламый килермен мин.

Шулай дигән дә кәлтә үлән арасында югалган.

Барган ул үрмәкүчләр янына. Йомышын сөйләгән. Үрмәкүчләр әйтәләр икән:

— Ярар, кәлтә дус, син дигәндә аяк идәндә. Берәз көтеп тор. Андый киндерне хәзерләргә була.

Шунда ук йөзләгән үрмәкүчләр хәрәкәткә килгәннәр, үрә башлаганнар. Аз гына вакыт үтүгә киндер хәзер булган. Киндернең дә ниндиге генә әле! Буга да йөз аршың, иңе дә йөз аршың, ә үзе алтын балдак эченнән бик жигел үтә ала.

— Менә сина, кәлтә дус, киндер,— дигән үрмәкүчләр башлыгы.— Кирәк икән, ал.

Кәлтә киндерне чикләвек кабыгына яшергән дә егет янына ашыккан.

Егет һаман кайгысыннан айный алмый, күпердә утыра икән. Кинәт ул сискәненп китә — алдына шап итеп нәрсәдер килеп төшә моның. Караса — кәлтә елан чикләвек ташлаган моңар.

— Нәрсә китердең син, нәни кәлтә?— дигән егет.

— Сиңа ни кирәк, шуны китердем,— ди икән теге.

— Нәрсә китерә аласың соң син?

— Буе да, иңе дә йөз аршынлы киндер. Алтын балдак аша үтә алырлык киндер.

— Нинди киндер булсын ди бу? Чикләвек ич бу.

— Ә син эчен кара аның, чибәр егет.

Алган да чикләвекне ачкан, ди, егет. Ни күзләре белән күрсен, эчендә киндер тукымасы, ди.

Егет иңли-буйлый башлаган киндерне, һаман да бетми икән.

Бик шатланган егет. Кечкенә кәлтәгә күп рәхмәтләр әйткән дә кайтыр юлга чыккан. Үзе бөтен юл буена кесәсендәге чикләвекне капшап кайта икән.

Өч юл кушылган жирдә, үзен ташлап киткән урында, егет абыйлары белән очрашкан. Тегеләр әкәмәт биек йөк өстендә утыралар икән, ә асларына киндер төргәкләре тутырганнар, ди. Энеләренә кычкыралар икән болар:

— Әх, син! Қоры кул белән кайтасыңмыни? Вакыт әрәм итеп йөрисең шунда. Булдыра алмагач тотынмыйлар аны, коры куык.

«Ярар,— дип уйлаган егет.— Мактаныгыз, мактаныгыз. Өйдә күренер әле кемнең нәрсә эшләгәне!»

Кайталар болар өйгә. Өлкән уллар көне буе өйгә киндер ташыйлар. Кече ул, елмаюын яшерә алмыйча, тик кенә тора икән.

— Я, улларым,— дигән аталары.— Қарыйк әле, нәрсәләр таптыгыз икән.

Тотынган, ди, бай өлкән уллары алып кайткан киндерне үлчәргә, балдак аша тартырга. Тик бер киндер дә балдакка сыймаган.

Чират кече улга житкән. Ул чикләвек кабыгын ачкан да эчендәге киндерне алып этисенә биргән.

— Менә бу гажәп хәл,— дигән карт.— Буйга да, иңгә дә йөз аршынлы булса да, киндер алтын балдак аша бик жиңел үтә бит. Улым, син чыннан да табышлы икәнсең. Байлыгымның өчтән бер өлеше хаклы рәвештә сиңа тия.

— Ә хәзер, тагын бер йомышым бар сезгә,— дигән бай.— Миңа шундый бер эт кирәк. Ул көмеш тавыш белән өрсен, ә өргәне жиде илгә ишетелсен. Үзе шкатулкага сыярлык кечкенә дә булсын. Шундый этне кайсыгыз тапса, шуңа байлыгымның өчтән ике өлешен бирәм.

Егетләр яңадан юлга чыкканнар. Өч юл чатына житкәч, өчесе өч якка киткәннәр болар.

Кече егет яңадан дөнья читенә, теге таш күпер янына юнәлгән. Утырган да уйга калган бу. Бервакыт кәлтә килеп чыккан:

— Нәрсә булды тагын, чибәр егет, нигә болай хәсрәткә баттың?— дип сорый икән.

— Әх, акыллы кәлтә. Эти безгә көмеш тавышлы эт табарга кушты. Ул өргән тавыш жиде илгә ишетелерлек булсын, диде. Үзе шкатулкага сыярлык кечкенә генә булсын, ди, житмәсә.

— Моңы да табарбыз,— дигән кәлтә.— Сабыр ит. Мин тиздән кайтырмын.

Шулай дигән дә кәлтә үлән арасына кереп югалган. Туп-туры кәрләләр янына барган бу. Килгән дә әйтә икән:

— Якыннарым минем, миңа көмеш тавыш белән өрә торган, өргәндә тавышы жиде илгә ишетелердәй эт кирәк. Ул шкатулкага сыярлык нәни булырга тиеш.

— Ярар,— дигәннәр кәрләләр,— үзебезнең этебезне бирәбез инде сиңа. Син безгә гел яхшылык эшләден.

Бер кәрлә шул арада шкатулкада утырган кечкенә этләрен китергән.

Кәлтә моңы алган да, бар хәленә егет янына йөгөргән.

Шулкадәр ашыккан бу, хәтта, юлдагы саламга абынып егылган, аннары торган да, тагы йөгерә башлаган.

Кәлтә егеткә шкатулканы биргән, тик юлда ачмаска кушкан, эт чыга калса гомердә дә таба алмассың үзен, дигән.

Күтәренке күңел белән өенә юнәлгән егет.

Теге юл чатында абыйларын очраткан бу, көлүеннән эчләре авырткан моның — абыйлары бауга бәйләп әллә нинди эреле-ваклы этләр өстерәп кайталар икән.

Зур улларын күргәч, байның яман ачуы кузгалган, ди. Ул аларны этләре-ниләре белән куып чыгарган. Этләр ачтан шыншыйлар, өрәләр икән. Бөтен авылны, авылныгына түгел, бөтен тирә-якны аякка күтәргәннәр болар өрәп.

Иң ахырдан кече улы әтисе янына килгән дә шкатулканы биргән.

Хәзер инде кече улына байлыкның өчтән икенче өлеше дә күчкән. Чөнки ул тапкан эт көмеш тавышлы, тавышы да жиде илгә ишетелә, үзе дә шкатулкага сыя бит.

Улларына карт өченче бурыч куйган:

— Кем үзенә дөньядагы иң матур кәләшне тапса, шуна бөтен байлыгымны бирәм, — дигән бу.

Туганнар тагын юлга кузгалалар.

Кече ул бу юлы кәлтәдән нинди ярдәм өмет итсен инде? Шулай да егет иске юлдан киткән.

Барган да теге таш күпер янына утырган бу. Нишләргә инде хәзер, дип утыра икән. Ул арада кәлтә килеп тә житкән.

— Я, чибәр егет, нинди кайгылар басты үзеңне? — дип сораган кәлтә.

— Әй, кечкенәм минем, — дигән егет, — әгәр мин үземә дөньяда иң матур кәләш тапмасам, әтнеч йомышы үтәлми калачак. Қаян табыйм мин андый кәләшне?

Кәлтә әйткән моңа:

— Менә нинди йомыш кушканнар сиңа. Ярар. Минетыңласаң, бу юлы да, егет, сине бәладән йоларга була.

Егет түземсезлек белән кәлтәнең ни әйтәсен кәткән.

— Тыңла, чибәр егет,— дигән кәлтә.— Хәзер мине койрык очымнан эләктер дә, бар көчөнә күпер рәшәткәсенә бәр. Бәргәндә миңа карама, бәйләп-куйган атың ягына борылып тор. Шул чагында син иң гүзәл кәләшле булырсың.

Егет мондый киңәшне һич тә кәтмәгән була:

— Юк инде, сөекле кәлтәм минем,— ди егет.— Син кушканны булдыра алмыйм. Күпме яхшылык эшләдең миңа син? Ничек инде сине үтерим ди мин!

— Ул чагында син кәләш таба алмассың.

Егет нәни кәлтәне үтерергә һич тә ризалык бирмәгән. Ә кәлтә һаман ялына икән. Егетне көчкә генә күндөргән бу.

Нишләсен егет, иелгән дә кәлтәне койрыгыннан тоткан. Аты ягына, артка борылган да бөтен көче белән кәлтәне рәшәткәгә бәргән. Мескен кәлтә мең кисәккә теткәләнеп беткәндер, шул хәтле каты бәргән егет.

Артында кинәт тавыш ишеткән бу:

— Я, чибәр егет, әйлән инде!

Әйләнеп караса, күрелмәгән матурлыктан егетнең күзләре сукурая язган. Искиткеч гүзәл кыз басып тора икән каршысында. Маңгаенда кояш балкый, күкрәгендә ай нурлана, ә жылкәләрендә йолдызлар жемелдиләр икән. Егетнең мондый матурлыкны гомерендә бер мәртәбә дә, өнөндә дә, төшендә дә күргәне булмаган, ди.

Гүзәлләрнең гүзәле шулай дигән егеткә:

— Хәзер мине әтиң янына алып кайт инде. Беләсенме, кем икәнемне минем? Мин бит теге әби тәрәзәсе янында син күргән Рибика-Қарлыған булам. Синең әтиң кәлтәгә әйләндерде мине. Ә син коткардың. Хәзер безне аерса кабер генә аерыр. Мине яратуыңны беләм мин. Үзем дә сине бик яратам. Шуңа хатының булырга ризамын.

Егет шатлыгыннан нишләргә дә белмәгән. Ә Қарлыған моңа һаман сөйли икән:

— Хәзер мин карчыкка әвереләм. Югыйсә абыйларың мине бу хәлдә күрсәләр, сине үтерерләр.

Қарлыган шул миңутта ук карчыкка әйләнгән. Картаеп беткән тешсез карчык булган бу. Чәчләре чуалган, тузган, ди,— арбага төялгән печәнмени!

Абыйлары белән очрашкач үртиләр икән моны:

— Әй, бер дигән кәләш тапкансың, матурлығы дисенме, буге-сынымы. Көт тә тор, әти сине өенә дә кертмәячәк.

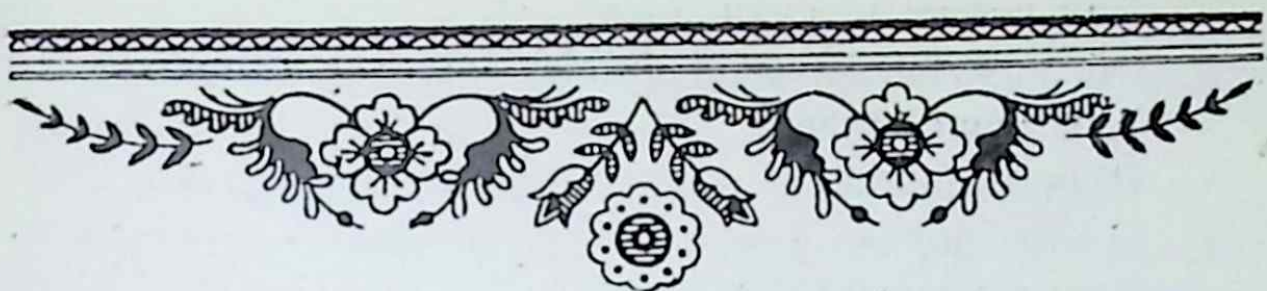
Карт аларны көтә икән инде. Кече улының кәләшен күргөч тә, ул үзеннән көләләр дип уйлый. Бик каты ачуланырга дип авызын ачуы була, Қарлыган шул арада ифрат матур бер кызга әйләнә. Таң кебек балкып тора икән кыз.

Тегеләрнең кәләшләренә сан да юк, ди, Қарлыган янында.

— Я, улым,— дигән карт кече малаена,— бөтен байлыгым хаклы рәвештә сиңа тиеш. Минем өч теләгемне дә үтәүче син булдың. Ә сез,— дигән ул ике зур малаена,— усаллар да, мәгънәсезләр дә. Дүрт ягыгыз кыйбла — чыгып китегез.

Кече ул шуннан соң Қарлыганга өйләнгән, ди. Алар шундый итеп туй ясаганнар, сый-нигъмәттән өстәлләр сынып төшкәләгән, ди. Туйларында мин дә булдым, ашаган сый тәмнәре әле дә булса авыздан китми. Қарлыган үзенең кияве белән хәзер дә бәхетле генә гомер кичерәләр икән.

БҮРЕ-БӨРЕ

Бер тавык яшәгән, ди, дәнъя йөзәндә. Бер заман ишек алдында йөри икән бу бөртек чүпләп.

Шул вакыт күрше малае койма аркылы таш ыргыткан. Таш килгән дә тигән тавыкның башына.

Қоты очкан тавыкның. Тотынган йөгәргә. Үзе йөгәрә, үзе кычкыра икән:

— Качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!

Этәккә очраганчы йөгәргән тавык. Этәч сорый икән:

— Кая чабасың болай, кодагый?

— Әй, качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!

— Каян беләсең аны?

— Әй, атакайгынам! Үз башымда татыдым.

— Алайса качыйк бергәләп.

Йөгәрәләр болар.

Йөгәрәләр, йөгәрәләр, куян очрый. Куян сорый шунда:

— Кая чабасыз болай, этәч кода?

— Әй, качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!

— Каян белдең аны?

— Тавык кодагыйдан.

— Ә кодагый кайдан белгән?

— Үз башында татыган.

— Алайса качыйк бергәләп.

Йөгәрәләр болар.

Йөгәрәләр, йөгәрәләр, болан очрый. Бу да сорау бирә:

- Кая чабасың, куян кода?
- Әй, качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!
- Аны каян белдең?
- Этәч кодадан.
- Ә этәч кода?
- Тавык кодагыйдан.
- Ә тавык кодагый?
- Үз башында татыган.
- Алайса качыйк бергәләп.

Тагын йөгерәләр болар. Төлкегә очрыйлар. Сорый икән бу:

- Кая чабасыз, болан кода?
- Әй, качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!
- Аны каян белдең?
- Куян кодадан.
- Ә куян кода?
- Этәч кодадан.
- Ә этәч кода каян?
- Тавык кодагыйдан.
- Ә тавык кодагый?
- Үз башында татыган.
- Алайса качыйк бергәләп.

Йөгерәләр болар. Йөгерәләр, йөгерәләр — бер заман бүрегә очрыйлар. Бүре түзми сорап куя:

- Кая чабасыз болай, төлке кода?
- Әй, качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!
- Каян белдең аны?
- Болан кодадан.
- Ә болан кода?
- Ул куян кодадан.
- Ә куян кода?
- Этәч кодадан.
- Этәч кода каян белгән?
- Тавык кодагыйдан.
- Ә тавык кодагый?
- Үз башында татыган.

— Алайса бергэләп качыйк.

Йөгөргәннәр болар бергәләшеп. Йөгөрәләр икән бар хәлгә, кычкыралар икән үзләре:

— Әй, качыйк, качыйк! Давыл килә, жир тетри!

Карангы да төшкән, болар һаман йөгөрәләр икән. Бер заман йөгөргән уңайдан бух болар бер тирән чокрыга. Каптылар тозакка.

Нишләргә хәзер? Ничек котылырга моннан. Житмәсә тамаклары бик яман ачыккан.

Бүре сүз башлый шул чак:

— Я, дуслар, кода-кодагыйлар, нишлибез инде хәзер? Ашыйсы да бик килде бит. Монда озак утырырга туры килсә берәм-берәм ачтан үләбез инде. Туктагыз, минем башка бер уй килде. Әйдәгез исемнәрне чагыштырыйк. Кемнеке начар булса, шуны тотабыз да ашыйбыз.

Бүре белән килешкәннәр. Тотынган бу эшкә:

— Бүре-бөре — ай-ай матур ишетелә! Төлке-зөлке — бик тә әйбәт яңгырый! Болан-колан — бөтенесеннән дә гүзәлрәк! Куян-буян — менә күркәм исем! Этәч-алтын чәч — моннан да чибәр исем дөньяда юк! Тавык-шавык — менә эшәке исем кемдә!

Шул сәгатәтә үк кечкенә тавыкны кисәкләргә телгәлләр. Ашап та бетерәләр. Сизелми дә кала.

— Бүре тагын тотына санарга:

— Бүре-бөре — ай-ай матур ишетелә! Төлке-зөлке — бик тә әйбәт яңгырый! Болан-колан — бөтенесеннән дә гүзәлрәк! Куян-буян — менә күркәм исем! Этәч-алтын чәч — колак тондыргыч исем бу!

Этәчнең дә башына житәләр. Туялар. Тик озакка түгел. Иртәгесен карыннары бушый боларның. Бүре кабат тотына:

— Бүре-бөре — ай-ай матур ишетелә! Төлке-зөлке — бик тә әйбәт яңгырый! Болан-колан — бөтенесеннән дә гүзәлрәк! Куян-буян — тапканнар бит исем дә, бернигә дә тормый.

Куянын да юк иткәннәр. Тик бер генә көнгә житкән куян ите!

Ачтан эчләре суырыла башлагач, иртәгесен бүре тагын тезеп киткән:

— Бүре-бөре — ай-ай матур ишетелә! Төлке-зөлке — бик тә әйбәт яңгырый! Болан-колан — ямьсезрәк исем булуы мөмкинме?

Боланны ботарлап ташлаганнар бүре белән төлкә. Азмы-күпме вакыт үткәч, бүре әйтә икән төлкегә:

Я, кодача, ашардай бер нәрсәбез дә юк хәзер. Я мин сине, я син мине ашарга туры килә. Әйдә көрәшик — хәйләмә, көчмә жиңәр? Жиңелгән — юк ителә.

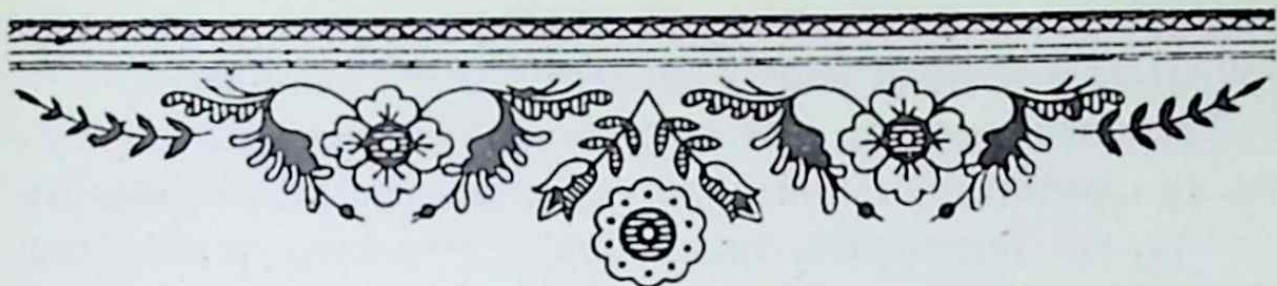
Көрәшә башлыйлар. Әлбәттә, бүре жиңә. Төлкене буган бу. Бер атна үтүгә бүренең эчендә жыллар исә башлаган.

Нишләргә инде?

Ачның ачуы яман дигәндәй, тоткан да уларга тотынган бу.

Шул чак ерак түгел аучылар үтеп бара икән. Бүре тагышын ишетеп килгәннәр дә атып үтергәннәр моны. Тиресеннән тун теккәннәр. Ул тунны әле дә булса киеп йөриләрдер әле, — ертылмаган булса.

БОРЧАК ХЭТЛЕ ИКЕ ҮГЕЗ

Булган, ди, бу хэл шунда, уйга да кермэгэн урында. Океан артында бар икән, ди, зур диңгез, диңгез уртасында зур утрау, утрау эчендә зур тау, тау башында мең яшьлек зур бер агач. Бу агачның туксан тугыз ботагы, туксан тугыз ботакның һәрберсендә туксан тугыз яшерен янчык-лы букчасы бар икән. Туксан тугызынчы яшерен янчыкта туксан тугыз битле бер китап ята икән, шул китапның туксан тугызынчы битендә шундый сүзләр язылган, ди: «Бу әкиятне тыңларга теләмэгән кешегә сүзөбез шул: беркайчан да бәхетен таба алмас ул; бу әкиятне тыңларга килмэгән кешегә дә теләгебез житсен — аның борыны капка ачкычына охшап телгәләнеп — сырланып бетсен». Менә ничек бит ул!

Яшәгән, ди, шунда бик ярлы бер кеше. Үзеннән дә ярлырак бер күршесе бар икән моның. Берсе ул; берсе кыз бала үстергәннәр болар. Бер заман күршеләр уйлашканнар да, ике яшьне өйләндермәкче булганнар. Ике хәерче капчыгы урынына берәү генә булып ичмасам, дигәннәр.

Ярар. Өйләнешкәннәр яшьләр.

Күпмедер вакыт үткәч, әйтә икән хатыны иренә:

— Тыңла әле, хужам! Аллага әллә ни ышанмыйсың

ышануын да, шулай да жомга көннөрне ураза тотып кара эле: бәлкем, моның өчен алланың ярдәме тияр үзенә.

Хатынын тыңлап, ире жомга көнне авызына бер ризык та капмаган. Ләкин алла берни дә бирмәгән моңарга.

«Аллага тапшырып, тагын бер жиде көн ураза тотып карыйм эле» — дип уйлаган ярлы.

Әмма алла жиде көнлек ураза өчен дә берни дә бирмәгән.

«Житәр, егет, — ди икән ярлы үз-үзенә. — Әгәр теләсә, алла дигәннәре нәрсә булса биргән булыр иде инде».

Уйга калган ярлы. Хатынына әйтә икән:

— Кара эле, син! Кабартма пешер эле. Юлга чыгам. Аллага барып белеп кайтыйм эле, нигә ул ярлыларга бер дә игелек күрсәтми икән.

Хатыны кабартмалар пешергән дә, ярлы хатыны белән сабуллашып, юлга чыгып киткән.

Төш вакытында Херец дигән урманга житкән бу. Очраган моңа бер чал чәчле карт. Үгез белән чирәм сөрә икән. Ә үгезләре нинди дисеңме — гадиләр түгел, бик кечкенә, борчак хәтле генә үгезләр икән. Картка сәлам биргән ярлы. Карт аның сәламен алган да кая юл тотуын сораган.

— Аллаһы тәгаләне эзләргә барам эле, — дигән ярлы. Жиде көн ураза тоттым, алланың рәхимен күрмәдем. Белмәкче булам, нигә ул бер дә ярдәм итми икән безнен ишегә.

— Юк эш артыннан йөрисең, балам, — дигән бабай. — Үзем ярдәм итим булмаса. Ал менә бу үгезләргә — гөрләтеп яши башларсың. Кара аны, тик беркемгә дә, күпме хак бирсәләр дә сата күрмә.

Бүләк үгезләрен куып, өенә кайтып киткән ярлы. Ә иртәгесен әлегә борчак кадәр үгезләргә жигеп урманга киткән. Арбасын каян тапкан дигән эле! Бөтен авылдан жыйнаган: берәү тәгәрмәч биргән, берәү — тәртә, берәве тегесен, берәве бусын.

Килгән дә бу урманга, бер агач кискән, аны тураклаган, яргалаган. Әмма арбасына ике бүрәнәдән артыкны салырга базмаган: үгезләр борчак хәтле генә бит. Ә алар кечкенә булсалар да — сихерлеләр икән. Ярлы кайту юлына кузгалгач, бер үгез телгә килгән, ди.

— Син, нәрсә, хужа, ике агач салдың. Арбаңны тутыр әле нык кына, сыгылып торсын. Мондый йөк белән авылга керергә оят бит!

Ярлы гажәпләнгән, ай-һай дип, башын селки икән. Үгез аның саен сүзен куәтли:

— Курыкма, хужа, төявеңне бел.

Ярлы аптыраудан айнып, арбасына тутыра алган кадәр тутырган.

Үгезләр алып биреп киткәннәр бер заман. Үзләре — төер кадәр генә, ә зур йөкне җилтерәтеп өстериеләр икән. Урманнан чыгу белән боларга граф белән судья очраган. Үгезләргә күргәч, күзләре тонган бу икәүнең.

Граф сорый шунда:

— Әй, ярлы! Ике үгеңнең күпме сорыйсың?

— Сатлык түгел алар, әфәндем, — дип җавап кайтара ярлы.

Ачуы килгән графның. Әгәр бер көн эчендә шушы урманны йолкып, урынын сөрөп, тырмалап, икмәк чәчеп куймасаң, үгезләреңнән колак кагарсың, — дигән ул ярлыга.

Хәсрәт баскан ярлыны. Нишләсен инде ул хәзер?

— Кайгырма, хужа, — ди икән бер үгез, — син сабаңның, башкасын хәзерлә, бездән эш тормас.

Ярлы ни кирәк, барысын да тапкан: бөтен авылдан сабаннар, тырмалар, чәчкешләр җыйган. Аннары үгезләрен җигеп Херец урманына киткән.

Барып җиткәч, үгезләргә берсе ярлыга әйтә икән:

— Хужа, син ят та йокла, эшине үзебез дә башкарыбыз.

Тыңлаган боларны ярлы. Яткан да йоклаган. Уянса, үз күзләренә үзе ышанмый — үгезләр бөтен урманны

сөрөп, чэчэсен чэчеп бетергәннәр. Шуннан соң, ярлы кайткан да судьяга белдергән, эшне башкардым, дип. Граф белән судья урманга чапканнар. Карыйлар, чыннан да ничек кушылса, шулай эшлэнгән, бер генә кимчелек та тапмассың.

— Ярар,— ди икән граф ярлыга.— Әгәр минем бөтен болыннарымдагы печәнне бер көндә жыеп бетермәсәң, үгезләрең белән саубуллашырга хәзер тор.

Кайгыга чумган ярлы. Үгезләрнең берсе аны кабат юата икән:

— Башыңны имә, хужа. Син буразнага ят та ял ит, эшне үзебез бетерербез.

Бер көн эчендә бөтен печән жыелган, ди. Печәнне бер арбага төягәннәр. Шундый биек булган олау — ярлы никадәр караса да, олау очын күрә алмаган.

Граф яшәгән йортка — замокка киткәннәр. Ярлы әйтә икән:

— Хөрмәтле граф! Печәннең китердем. Син йортыңны берәз күчер инде, юкса үгезләрем ишек алдына керә алмыйлар бит.

Граф ярлыны тыңлап та тормый, рәхмәт әйтәсе урынга кундыра берне муен тамырына. Ярлы чак кына тәгәрәми кала. Бу хәлне күргәч, үгезләр түзмиләр, олауны өстерәп замок ишек алдына килеп керәләр. Тәгәрмәчләр замокка орына да, ава граф замогы. Ачуыннан чак кына шартламый граф.

— Кара әле, ярлы!— дип кычкыра икән усалланган граф.— Әгәр судья белән икебезне тәмугка алып бармасаң — үгезләреңнән да коры каласың, үзең дә көн күрсәтмәм. Минем тәмугта ни булганын күрәсем килә.

Менә кайгының иң зуры кайда икән! Үзе белмәгән, күрмәгән жиргә ничек алып барсын инде аларны ярлы.

Үгезләрнең берсе сүз куша хужага:

— Кайгырма, хужа, урыннары шунда аларның.

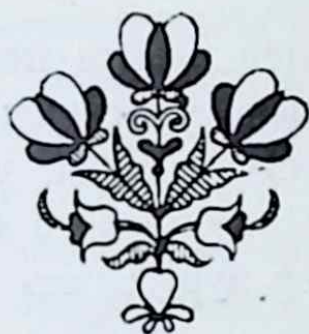
Ярлы, үгезләрне жиккәч, граф белән судья арбага менеп утырганнар, ди. Борчак кадәр үгезләр боларны

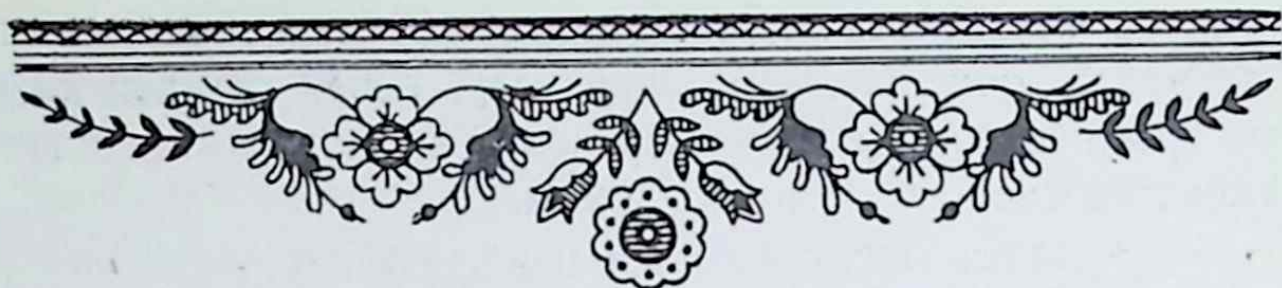
тэмулка алыш киткэннэр. Үгезлэр бар көчкә чаба торгач,
бер заман тэмул ишегенә бәрелэлэр. Ишек ачылып китә
дә, граф белән судья каядыр аска — тэмулка мэтәлилэр.
Үкчэләре генә ялтырый боларның.

— Я, хужа, борыл кайту юлына,— дилэр үгезлэр.

Ярлы борыла.

Шуннан бирле, граф та, судья да дөнья йөзөндә кү-
ренмәгәннэр. Ярлы исә үзенең борчак хәтле үгезләре
белән бәхетле генә гомер итә, ди. Наман исән икән әле ул.

КӨТҮЧЕЛЭР ҺӘМ ЧЕБЕН

Бер заман көтүчеләр көмеш йомырка тапканнар, ди. Күптән инде боларның туйганчы аш ашаганнары юк икән, бик һәйбәтләп сыйланырга уйлаганнар.

Киткәннәр болар күршедәге байга. Барганнар да көмеш йомырканы бер зур, симез дуңгызга алыштырганнар.

Дуңгызны өйгә алып кайтып суялар, кыздыралар болар. Өстәлгә утырганда, кинәт исләренә төшә — дуңгыз бит тозланмаган!

Нишләргә хәзер? Кая барырга тозга? Берсенен дә китәсе килми икән. Китсәм минем өлешне дә ашап бетерерләр, дип куркышалар икән.

Ярар. Акыл йөртеп карыйлар да көтүчеләр, шундый карарга киләләр: итне илэк белән каплап калдырырга да, тоз табар өчен бергәләп китәргә.

Баралар, баралар болар. Очраталар ике жандармны. Курку ала ярлы көтүчеләрне: нишләрсен, жандармнар кыздырылган дуңгызга юлыгып, аны ашап бетерсәләр? Үтенәләр икән болар — тимәгез безнең дуңгызга, дип.

Жандарм халкын беләсен инде — бик ач күзле бит. Кеше хакына яшәргә яратучан булалар. Дуңгызны тапканнар да ашап бетергәннәр болар. Ашау гына житмәгән, мескен көтүчеләрне мыскыллар өчен, дуңгызның сөякләрен жыеп илэк астына куйганнар, ди.

Бер заман теге көтүчелэр тоз табып кайтканнар. Ни күрсеннэр, дуңгыздан жыллар искэн. Илэк астында тик сөяклэр генэ аунап яталар икэн, э сөяклэр өстендэ бер чебен йөри, ди.

— Шайтан алгыры, безнең дуңгызны шушы чебен ашап бетергән, күрәсен,— диешкәннэр көтүчелэр.

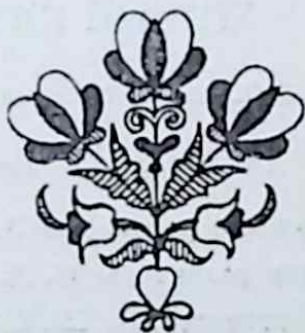
Тотканнар да чебен өстеннән жалоба белән судьяга киткәннэр. Килгәннэр болар, ничек кирәк шулай бөтөнен сөйләп биргәннэр, жандармнар турында әйтергә дә онытмаганнар.

Э судья шундый хөкем чыгарган, ди: көтүчелэр чебеннэрне кайда күрсэлэр, шунда үтереп йөрсеннэр.

Шулай диюе була судьяның, өлкән көтүче тора да, шап берне судья башына. Теге шунда ук утырган кресло-сыннан тәгәрәп төшә.

Эш зурга киткән бит. Судка икенче судьяны чакыртканнар. Сорый икән бу көтүчедән, нигә судьяның түбәсенә кундырдың?— дип., Көтүче һаман үзенекен сөйли: Мин, дип әйтә, ди, судьяга, бер дә начарлык теләмәдем, аның баш түбәсенә кунган чебенне генә үтердем. Ул үзе шундый хөкем чыгарды бит.

Нишләмәк кирәк? Көтүчене жибәрергә туры килгән.

ЭЧТӘЛЕК

Хәйләкәр Петер	3
Катица Тердсели	12
Этәч белән төрек солтаны	18
Комсыз аю балалары	21
Үлемсезлек эзләүче	24
Арык поп	34
Карлыган	37
Бүре-бөрс	45
Борчак хәтле ике үгез	49
Көтүчеләр һәм чебен	51

ХИТРЫЙ ПЕТЕР

Венгерские народные сказки

(на татарском языке)

Художество редакторы Э. Е. Дьячкова

Техник редакторы И. Х. Зәйнуллин

Корректоры М. Ш. Шакирова

Наборга бирелде 21/1-1955 ел. Басарга кул куелды 30/III-1955 ел. ПФ 00943.
Кәгазь форматы 84×108¹/₃₂. Учет-изд. 2,16 таб. Басма табак 3,5(2,87).
Табакта 44.000 хәрәф. Заказ № 025. Тираж 10.000.
Бәяс 65 тиен.

ТАССР Культура Министрлыгының Татполиграф типографиясе.
Казан, Миславский ур., йорт № 9.

Баясе 65 тиен